PAPER DETAILS

TITLE: NI'METULLAH B. RÛHULLAH el-HÜSEYNÎ el-KERBELÂÎ'NIN

SERHU'L-KASÎDETI'T-TANTARÂNIYYE METNI

AUTHORS: Leyla YAKUPOGLU BORAN

PAGES: 63-88

ORIGINAL PDF URL: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1167591

Nİ'METULLAH B. RÛHULLAH el-HÜSEYNÎ el-KERBELÂÎ'NİN *ŞERHU'L-KASÎDETİ'T-TANTARÂNİYYE* METNİ*

Leyla Yakupoğlu Boran**

Öz

Kasîde-i Tantarâniyye; Mu'înuddîn Ebû Nasr b. Abdurrezzâk et-Tantarânî el-Merâğî'nin, Büyük Selçuklu sultanları Alparslan ile oğlu Melikşah döneminde vezirlik yapan ve eğitimin öncüsü olarak addedilen Nizâmiye medreselerinin kurucusu olan Nizâmülmülk'ü methetmek amacıyla kaleme aldığı meşhur bir kasidedir. Otuz beş beyitten müteşekkil, *Kasîde-i terci'iyye, Kasîde-i mücennese, Kasîde-i tarsi'iyye* gibi birçok isimle de anılan *Kasîde-i Tantarâniyye*, edebî sanatlarla müzeyyen yapısı itibariyle diğer kasideler arasından temayüz etmiş; üzerine yazılan şerh, nazîre ve tesdislerle farklı bağlamlarda dikkate değer bir edebî ilgiye mazhar olmuştur.

Kasideye şerh yazan isimler arasında Ebu'l-Alâ Alâeddin Muhammed b. Muhammed el-Bihiştî el-İsferâyînî, Muhammed Hâcî Nebî el-Humeydî el-Kevsec, Ni'metullah b. Rûhullah el-Hüseynî el-Kerbelâî, Ebu'l-Leyl Abdurrabbih Muhammed İbnu'l-Hâc el-Arabî el-Unnâbî, Mustafa İsâmuddin Üsküdârî, Derviş Muhammed b. Hâc Velî b. Hac Resûl Tarsûsî Bezârî Hanefî Kâdirî, Muhammed b. Murâd el-Bosnevî, Mustafa b. Ebû Bekir es-Sivâsî, Şerîf Abdulkâdir el-Mevsılî, Müderris-Müftü Mehmed Kemâleddin Harpûtî bulunmaktadır. Kasidenin Türkçe, Farsça ve Fransızcaya tercümeleri de yapılmıştır. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde Farsça tercümesi bulunan kasidenin, Silvestre de Sacy tarafından yapılmış Fransızca bir tercümesi de mevcuttur. Kemalpaşazâde ile İbrâhim b. Mehmed el-Yalvâcî'nin tercümeleri de kasidenin Türkçeye yapılan tercümelerinden en fazla ön plana çıkanlardır.

Kasidenin bazı Türkçe tercüme ve şerhleri üzerine birkaç akademik çalışma yapılmış olmasına rağmen Arapça şerhleri üzerine herhangi bir neşre rastlanamamıştır. Bu çalışmada da *Kasîde-i Tantarâniyye* hakkında çeşitli bilgiler verilmekle birlikte Ni'metullah b. Rûhullah el-Hüseynî el-Kerbelâî'nin kasideye yazmış olduğu Arapça şerh ele alınmıştır.

* Araştırma makalesi/Research article

** Arş. Gör. Dr.; İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: leyla.yakupoglu@istanbul.edu.tr (ORCID ID: 0000-0003-1236-2888).

Makale Gönderim Tarihi: 12.02.2020
Makale Kabul Tarihi : 05.05.2020

Anahtar kelimeler: Kasîde-i Tantarâniyye, Ni‘metullah b. Rûhullah el-Hüseynî el-Kerbelâî, Arapça şerh, Mu‘înuddîn Ebû Nasr b. Abdurrezzâk et-Tantarânî, Nizâmülmülk.

Sharh al-Kasidah al-Tantaraniyyah

by Nimetallah b. Rûhullah el-Hoseinî el-Kerbelai

Abstract

al-Kasidah al-Tantaraniyyah was written by Muinuddîn Abu Nasr b. Abd al-Razzak al-Tantarani al-Maraghi for the purpose of praising Nizamulmulk who was vizier on the period of Alparslan and his son Malekshah who were Sultans of Great Seljuk Empire. al-Tantarani also was considered as founder of Nizamiah Madrasah which was regarded as the leader of education at that time. *al-Tantaraniyyah* composed of thirty five couplets and is called with a few names such as *al-Kasidah al-Tarjeeyyah*, *al-Kasidah al- Mojannasah* and *al-Kasidah al-Tarseeyyah*. It took attention with its preciosity which is full of literary arts. *al-Kasidah* maintainces its importance in literary circle until today by the paraphreases and nazeerahs and tasdeeses which had been written about it.

Abu al-Lail Abdarrabbih Mohammad Ibn al-Haj al-Arabi al-Unnabi, Abu al-Alâ Alaaddin Mohammad b. Mohammad al-Baheshtî al-Esfarayini, Mohammad Haji Nabi al-Humaidi al-Kavsaj, Nimetallah b. Rûhullah al-Hoseinî al-Kerbelai, Mustafa Isamuddin Uskudari, Mohammad b. Haj Veli b. Haj Rasul Tarsusi Bazari Hanefi Qadiri, Mohammad b. Murad al-Bosnawi, Mustafa b. Abu Bakr al-Sivasi, Shareef Abdalqadeer al-Mavsili, Müderris-Müftü Mehmed Kemaleddin Harputi are some commentators who wrote the paraphreases about *al-Tantaraniyyah*. Also it were translated into Turkish, Persian and French. A version of its Persian translation is stored in Bayazit State Library. It was translated into French by Silvestre de Sacy and translated into Turkish by Kemalpashazade and Ibrahim b. Mehmed al-Yalvaci.

Though availabity of academic studies on *al-Tantaraniyyah*’s Turkish paraphrases and translations, it has not been found out an academic study on Arabic paraphreases. So in this article, giving some informations about *al-Kasidah al-Tantaraniyyah*, it will be submitted on *Sharh al-Kasidah al-Tantaraniyyah* by Nimetallah b. Rûhullah al-Hoseinî al-Kerbelai.

Keywords: al-Kasidah al-Tantaraniyyah, Nimetallah b. Rûhullah al-Hoseinî al-Kerbelai, Paraphreas in Arabic, Muinuddîn Abu Nasr b. Abd al-Razzak al-Tantarani, Nizamulmulk.

Structured Abstract

In Arabic literature, eulogiums which are written within the frame of particular issues and in certain order are named by their subjects and their rhyme letters or their first verses. For example, in regard to be its ryhme letter, some of eulogiums are named as *al-Kasidah al-Mimiyyah*, *al-Kasidah al-Nuniyyah*, *Lamiyat al-Arab* and *Lamiyat al-Ajem*; in regard to their issues some are named as *al-Khamriyyah* and *al-Tardiyyah*; and also there are eulogiums which have a specific names such as *Qasidah al-Burdah*, *Qasidah al-Munfarijah*.

In classical Arabic poetry, as a verse form the eulogiums are taken much interests by poets and some of them comes to the fore in proportion to others because of some reasons and they are studied again within the contex of paraphreas, annotation, takhmees and tashteer.

Qasidah al-Burdah written by both Kaab b. Zuhair and Busiri, *al-Qasidah al-Khamriyyah* and *al-Qasidah al-taiyyah* written by Ibn al-Faridh, *Lamiyah al-Arab* by Shanfarah, *al-Qasidah al-Nuniyyah* by Abu al-Fath al-Busti were among those eulogiums which were the most paraphreased ones.

In classical Arabic literature, *al-Qasidah al-Tantaraniyyah* is among those most popular eulogiums. It is named as *al-Qasidah al-Tarjeeyyah* in regard to have similar repeated voices, named as *al-Qasidah al-Mujannasah* in regard to include different examples of literary art named paronomasia, named as *al-Qasidah al-Tarseeyyah* in regard to have a lot of items in same ryhme and poetic meter, also named as *Zu al-kafiatain* to involve two rhymes in each verse.

al-Kasidah al-Tantaraniyyah was commited to paper by Muinuddîn Abu Nasr b. Abd al-Razzak al-Tantarani al-Maraghi who was from Baghdad and Baghdad's best poets in hijri fifth century. He was described as 'the greatest intellectual' and qualified as 'the poesy is his unimportant talent' by Dawlatshah in *Tazkirat al-shoarah*.

al-Kasidah al-Tantaraniyyah was written to glorify Nizamulmulk who was the most known vizier of Great Seljuk Empire. *al-Tantaraniyyah* has high sense of art and thirty-five couplets. In each six parts of poem comprises of five couplets. Its twenty-five couplets are for the part of naseeb and ten couplets are for encomia part. It was written by using Arabic aruz prosedy's *ramal form* which is *fâilâtun fâilâtun fâilâtun fâilun.*

In part of naseeb which is formed of twenty-five couplets, writer of *al-Kasidah al-Tantaraniyyah* Abd al-Razzak al-Tantarani explains his deep love to Prophet Mohammad. Due to this reason *al-Kasidah al-Tantaraniyyah* is respected between encomias which were written for Prophet Mohammad. al-Tantarani says in this poem that he lost his mind by reason of his deep love to

Prophet Mohammad and his waist was leaned like an arc, he was suffering because of being away from Prophet Mohammad and his heart which is full of love was exhausted. Also, he says in poem that he cried so much, because of this some scars were appeared on his cheeks and he would be well if he came together with Prophet Mohammed. From twenty fifth couplet al-Tantarani begins to glorify Nizamulmulk to whom he calls as 'ascetic' and describes as a leader who guides intellectuals in consequence of his knowledge and piousness. In this part, al-Tantarani mentions about Nizamulmulk's generosity to poor people and his power and his fairness and moderation to his comrades.

Abu al-Lail Abdarrabbih Mohammad Ibn al-Haj al-Arabi al-Unnabi, Abu al-Ala Alaaddin Mohammad b. Mohammad al-Baheshti al-Esfarayini, Mohammad Haji Nabi al-Humaidi al-Kavsaj, Nimetallah b. Rûhullah al-Hoseinî al-Kerbelai, Mustafa Isamuddin Uskudari, Mohammad b. Haj Veli b. Haj Rasul Tarsusi Bazari Hanefi Qadiri, Mohammad b. Murad al-Bosnawi, Mustafa b. Abu Bakr al-Sivasi, Shareef Abdalqadeer al-Mavsili, Müderris-Müftü Mehmed Kemaleddin Harputi are some commentators who wrote the paraphreases about *al-Tantaraniyyah*. Also it were translated into Turkish, Persian and French. A version of its Persian translation is stored in Bayazit State Library. It was translated into French by Silvestre de Sacy and translated into Turkish by Kemalpashazade and Ibrahim b. Mehmed al-Yalvaci.

Though availabity of academic studies on *al-Tantaraniyyah*'s Turkish paraphrases and translations, it has not been found out an academic study on Arabic paraphreases. So in this article, giving some informations about *al-Kasidah al-Tantaraniyyah*, it will be submitted on *Sharh al-Kasidah al-Tantaraniyyah* by Nimetallah b. Rûhullah al-Hoseinî al-Kerbelai. In this copy of *Sharh al-Kasidah al-Tantaraniyyah*, el-Kerbelai followed three periods while studing on this eulogium. First is to explain poet's word with the words which are commonly used in Arabic. Second is to clarify the words grammatically. Third is to explain couplets meanings clearly.

Giriş

Arap edebiyatında muayyen bir mevzu etrafında belli bir tertiple kaleme alınan kasideler; konularına, kâfiye harflerine yahut rediflerine göre olmak üzere çeşitli biçimlerde adlandırılırlar. *Kasîde-i Mîmiyye*, *Kasîde-i Nûniyye* ve *Lâmiyyetu'l-Acem* gibi örnekler kâfiye harflerine göre adlandırılmış kasidelere misal teşkil ederken *Kasîde-i Hamriyye* ya da *Kasîde-i Münferice* gibi kasideler de merkeze aldıkları konular itibariyle birtakım hususi adlarla anılagelmişlerdir[1].

Klasik Arap şiirinde de şairlerin en fazla ilgi gösterdiği nazım biçimi olan kasideler arasında çeşitli sebeplerle bazılarının diğerlerine nispetle daha fazla temayüz ederek asırlar boyunca edebî mahfillerce şerh, haşiye, tahmis ve

taştirlerle yeniden işlendiği görülmektedir. Kâ‘b b. Züheyr (ö.24/645?)'in ve Bûsîrî (ö.695/1296?)'nin *Kasîde-i Bürde*'leri, İbnu'l-Fârız (ö.632/1235)'ın *Kasîde-i Hamriyye* ve *Kasîde-i Tâiyye*'si, Şenferâ (ö.m.525-550 arası)'nın *Lâmiyyetu'l-Arab*'ı, Ebu'l-Feth el-Bustî (ö.400/1010)'nin *Kasîde-i Nûniyye*'si Arap edebiyatında olduğu kadar klasik Türk edebiyatında da başta şerh olmak üzere çeşitli seviyelerde ilgi gören önemli manzûmeler arasında yer alırlar.

Arap edebiyatında; içinde birbirine benzer seslerin tekrarlarını ihtiva etmesi bakımından *kasîde-i terci'iyye*, cinâs sanatının farklı örneklerini içermesi hasebiyle *kaside-i mücennese*, aynı vezin ve kafiyede pek çok ögeye sahip olması itibariyle *kasîde-i tarsi'iyye* ve her mısraında iki kafiye bulunduğu için *zu'l-kâfiyeteyn* isimleriyle anılan ve otuz beş beyitten meydana gelen *Kasîde-i Tantarâniyye*'nin[2] özellikle klasik Arap edebiyatında gördüğü ilgi göz önünde bulundurulduğunda bahsi geçen meşhur kasideler arasında yer aldığı kolaylıkla kabul edilecektir.

Tantarâniyye Kasidesi

Kasîde-i Tantarâniyye, hicri V. asrın önde gelen Bağdatlı şair ve müderrislerden biri olan Mu‘înuddin Ebû Nasr Ahmed b. Abdurrezzâk et-Tantarânî el-Merâğî (ö.485/1092) tarafından Selçuklu veziri Nizâmülmülk (ö.1092)'ü methetmek için nazmedilmiştir[3]. Devletşah (ö.900/1494), *Tezkiretu'ş-şu'arâ*'da '*âlimlerin en büyüğü*' olarak nitelediği ve '*şairlik onun en önemsiz meziyetidir*' dediği Tantarânî'nin, söz sanatlarını içeren pek çok şiire sahip olduğunu ve çift kafiyeli *Kâside-i Tantarâniyye*'sinin de yüksek sanat anlayışıyla[4] yazıldığını dile getirmektedir. Kâtip Çelebi (ö.1067/1657) ise Nizâmülmülk'ün övüldüğü bu kasidenin, cinas sanatının eşsiz bir örneği olduğunu vurgulamaktadır[5]. Beşer beyitlik altı bölüme ayrılmış olan ve yirmi beş beyitlik nesîb ile on beyitlik methiye bölümünden meydana gelen kaside, remel bahrinin *fâilâtun fâilâtun fâilâtun fâilun* kalıbıyla[6] nazmedilmiştir. Ayrıca klasik kaside sisteminden farklı olarak bu kasidede tek kafiye ve revî yerine farklı revîler kullanılmıştır[7].

Tantarânî, kasidesinin nesîb bölümünde Hz. Muhammed'e duyduğu derin sevgiyi anlatmaktadır. Bu yönüyle kasidenin bir naat olabileceği de öne sürülmüştür. Şair; Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbet dolayısıyla aklını yitirdiğini, belinin yay gibi büküldüğünü, O'ndan ayrı kalmanın verdiği acıyla sarsıldığını, aşk dolu gönlünün helâk olduğunu, uzun süredir aşkını kalbinde saklasa bile durmadan akan gözyaşlarının yanağında izler meydana getirdiğini ve gözyaşlarının artık sırrını ifşa ettiğini, yanıp tutuştuğu bu aşk ateşinden dolayı susuz kalan gönlüne sadece Hz. Peygamber'in dudaklarından dökülen ve içenleri mest eden âb-ı hayatın derman olacağını söylemektedir. Yirmi beşinci beyitten itibaren, ulemanın kendisinden feyz aldığı âlim ve takvası hasebiyle

'zâhidlere mürşid olan zâhid' diyerek nidâ ettiği Nizâmülmülk'ün methine yer vermektedir[8]. Bu büyük devlet adamı; mazlum ve muhtaçlara karşı cömertliği, dağları titreten heybeti, dostlarına karşı adalet ve insaflı tutumunun yanı sıra İslâm cemaatinin muzafferiyeti ile düşmanların daimî zilletine vesile oluşu[9] gibi meziyetleriyle methe layık görülmüştür.

Çok sayıda tercümesinin yanı sıra başta Arapça olmak üzere Farsça ve Türkçe bir hayli şerhi bulunan *Kasîde-i Tantarâniyye*, ahenkli söyleyişi ve sanatlı yapısı itibariyle Arap edebiyatının kendine has tavrıyla öne çıkan manzûmelerinden birisi kabul edilebilir. *Tantarâniyye* hakkında kaleme alınan şerh ve tercümeler üzerine burada kısa kısa değerlendirmelerde bulunmak uygun olacaktır.

Kasîde-i Tantarâniyye'ye Arapça şerh yazan isimlerden biri Muhammed Hâcî Nebî el-Humeydî el-Kevsec (ö.915 [?])'dir[10]. el-Kevsec, şerhine oldukça süslü bir mukaddime ile başlamıştır. Şerhin sebeb-i telifini ise kendisine takdir-i İlahi'nin tecelli ettiğini, içinde bulunduğu keşmekeş ortam ve zamandan sıyrılıp halktan uzaklaşma arzusunun gönlüne geldiğini, bazı kere de inzivâya çekilip hâlis bir kalple Hak'la meşgul olmak istediğini, bu halde iken ancak Tantarânî'nin inceliklerle dolu kasidesini şerh etmekle kalbinin mutmain olacağını ve iyi insanların istifade etmesi için bu şerhi kaleme aldığını[11] söyleyerek beyan etmiştir. Kasideyi şerh ederken beyitlerdeki müşkül kelimelere, Arapçada sık kullanılan karşılıklarını zikretmek suretiyle açıklık getirmiş; bu kelimelerin vezinlerini ve onlarla aynı kökten gelen mastar ve fiilleri de burada belirtmiştir. Ardından cümlelerin irabını yaparak beyte toplu mana vermiştir[12].

Bir diğer *Tantarâniyye* şârihi Muhammed b. Bihiştî el-İsferâyînî (ö.749/h.)'dir[13]. İsferâyînî'nin şerh metodu yukarıda ismi geçen el-Kevsec'inkiyle benzerlik arz eder. Öncelikle *Kasîde-i Tantarâniyye*'nin beyitlerini harekeli olarak yazmış, her beytin altında o beyitte geçen kelimelerin manalarını açıklamış ve bu kelimelerin sülâsîleri ile müştaklarına örnekler vermiş, ardından beyitlerin irabını yaparak anlamını açıklamıştır[14].

Tantarâniyye'ye Arapça şerh yazanlardan bir diğeri Ebu'l-Leyl lakabıyla bilinen Cezayir Medresesi (Sealibiyye Medresesi)'nin yüksek kısmının öğrencilerinden biri olan Muhammed b. el-Hâc el-Arabî el-Unnâbî'dir. Şârih *el-Ferâidu'l-cumâniyye fî şerhi'l-kasîdeti't-Tantarâniyye* adını verdiği bu çalışmasında kasidedeki kelimelerin lügatteki karşılıklarını vererek beyitlere secili ifadelerle mana vermiş, ayrıca kasidedeki söz sanatlarını açıklamıştır[15]. Bu şerh 1901 yılında Mısır'da müstakil bir kitap olarak neşredilmiştir[16].

Kasideye şerh yazanların bir diğeri Derviş Muhammed b. Hâc Velî b. Hac Resûl Tarsûsî Bezârî Hanefî Kâdirî (ö.?)'dir. Şârih, diğer şerhlerden farklı olarak beyitlerdeki kelimelerin anlamlarından yahut müştaklarından ayrı ayrı

bahsetmemiş, bunun yerine beytin manasını söyleyerek şerhine başlamış, ardından cümlelerin irabını vererek beyitlerdeki söz sanatlarını beyan etmiştir[17].

Kaynaklarda bunlara ek olarak Şerîf Abdulkâdir el-Mevsılî[18], Hâfız Süleyman b. İbrâhim (ö.?)[19], Muhammed b. Said el-Bûsirî, Muhammed b. Murâd el-Bosnevî[20], İbnu'l-Hâcib Cemâleddin Ebû Amr Osman b. Ömer (ö.646/1249)[21] ve Molla Ahmed (ö.?)[22]gibi isimlerin yanı sıra ismi meçhûl birçok şârihin *Kasîde-i Tantarâniyye* üzerine Arapça şerh yazdığına dair kayıtlar söz konusudur.

Kasîde-i Tantarâniyye'nin Arapça dışında Farsça ve Türkçe şerhlerinin de bulunduğu yukarıda belirtilmişti. Bunlar arasında İbrahim Sâlihyân'ın Farsça şerhi ile Müderris-Müftü Mehmed Kemâleddin Harpûtî[23] ve Mustafa İsâmuddin Üsküdârî'nin (ö.1203/1789 [?]) Türkçe şerhleri öne çıkan çalışmalardan bazılarıdır.

Şerhlerin yanı sıra *Kasîde-i Tantarâniyye*'nin Farsça ve Türkçe manzûm ve mensûr çok sayıda tercümesi olduğu bilinmektedir. Hüsâmeddin Muhammed (ö.?) de kasideye Arapça bir nazîre[24] yazmıştır. *Tesdîsü'l-Kasîdeti't-Tantarâniyye* adıyla kayıtlı müellifi meçhûl tesdisin mevcudiyeti de bilinmektedir[25]. Şeyhülislam Kemalpaşazâde (ö.940/1534) ve İbrahim b. Mehmed el-Yalvâcî (ö.1876)'nin Türkçe tercümeleri kasidenin en meşhur tercümelerindendir. Kemalpaşazâde'nin kasideye yapmış olduğu tercüme M. A. Yekta Saraç tarafından neşredilmiştir[26]. el-Yalvâcî'nin "*Ey ki aşktan bâli hâlî, âşık ettin bâl-i âl / Firkatinle zâil ettin aklımı ey kâli bâl // Ey ki ahsen boylu server, yay gibi kıldın beni / Aşkın ile koy beni zîrâ ki aşkın bâle bâl…*" örneğinde olduğu gibi kasidenin hem Arapçadaki vezin ve kafiyesine uygun olarak hem de aynı cinas sanatı ve çifte kafiye tertibi göz önünde bulundurarak yapmış olduğu tercümenin, Türk edebiyatında bu kaside üzerine yapılan çalışmalar arasında sanat yönü ağır basan yapısıyla ön planda olduğu iddia edilmektedir[27]. Ayrıca Mu'înuddin Ebû Nasr Ahmed b. Abdurrezzâk et-Tantarânî[28], Nasrullah b. Ömer (ö.?)[29] ve Şeyh-zâde (ö.)'ye[30] ait tercümeler ile kütüphane kayıtlarında müellifi tespit edilemeyen çok sayıda Türkçe tercüme bulunmaktadır. Bu çalışmalar dışında kasidenin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde müellifi meçhûl bir Farsça tercümesi de mevcuttur. Silvestre de Sacy ise kasideyi *Kitâbu'l-enîsi'l-mufîd li't-tâlibi'l-mustefîd ve câmi'i'ş-şuzûr min manzûm ve mensûr*[31] adlı Arap edebiyatından seçme metinlerin yer aldığı kitabında Fransızca tercümesiyle neşretmiştir[32].

Bu çalışmada hayatı hakkında herhangi bir malumata rastlayamadığımız Ni'metullah b. Rûhullah el-Hüseynî el-Kerbelâî (h.1050-1120/m.1640-1718)'nin *Şerhu'l-Kasîdeti't-Tantarâniyye*'si, el-Merâğî'nin bu kıymetli çalışması üzerine yapılan ve günümüze ulaşan diğer bir şerhtir[33].

Yöntem itibariyle Kerbelâî'nin bu kasidede izlediği şerh metodunun, diğer Arapça kaside şerhlerinde izlenenden çok da farklı olmadığı söylenebilir. Üç aşamalı bir yöntemin takip edildiği bu şerhte Kerbelâî, öncelikle beyitlerde geçen kelime ve terkiplerin, Arapçada daha sık kullanılan mürâdiflerini zikrederek anlamlarını izah etmektedir. İkinci aşamada ise *Kavluhu* sözüyle beyitlerin daha iyi anlaşılması açısından kelimeleri gramer hususiyetleri itibariyle ele aldığı bölüme geçmekte ve ardından ayrıntılı olarak cümlelerin irabını vermektedir. Son olarak *el-Ma'na* başlığı altında beyitlerin anlamlarını, kelimelerin Arapçada sık kullanılan karşılıklarıyla ifade ederek kısaca açıklamaktadır.

Şârih Ni'metullah el-Kerbelâî, şerhine klasik kaside üslubunda olduğu gibi hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Ardından kendisi için istiğfar etmektedir. İstiğfardan sonra Tantarânî'ye ait bu meşhur kasideyi okuduğunda *Kasîde-i Tantarâniyye*'nin muteber bilgiler ile hayret verici incelikler ihtiva ettiğini dile getirip, kasidedeki derin manalara delalet eden ve latif ibareleri açıklayan bir şerhe rastlamadığını ifade ettikten sonra şerhi yazma sebebine değinmektedir. Bazı dostlarının kendisine bu kasidedeki müfredatı açıklayan, cümlelerin irabını yapan ve beyitleri anlamlandıran bir şerh yazma hususunda ısrarcı olduğunu söylemektedir. Başlangıçta dostlarının bu konudaki talebini, kasidedeki incelikleri açıklamaya muktedir bir bilgi birikimine sahip olmadığı gerekçesiyle geri çevirdiğini, ancak bir süre sonra onların ısrarlarına dayanamayıp Allah'tan yardım dileyerek bu şerhi yazdığını[34] beyan etmektedir. Beyitleri şerh edip anlamlarını hülasa etmeyi bitirdikten sonra hem zamanın kısıtlı hem de aklının karışık olması sebebiyle ilminin ancak bu şekilde bir şerh yapmaya yettiğini, bu şerhi okuyanlardan yapmış olduğu hatalar sebebiyle af dilediğini, şerhteki kusurları örtmelerini, kendisini hayırla yâd etmelerini isteyerek anne ve babasına Allah'tan rahmet ve necât dileyip Allah-u Teala'ya hamd ettikten sonra şerhine son vermektedir[35].

Sonuç

Ali Nihat Tarlan, yazılı edebiyatın mahsulü olan metnin, devir ve sanat anlayışının görüşlerini ihtiva etmesi hasebiyle öncelikle genel inceleme metoduna göre tetkik edilmesi gerektiğini söylemektedir. Yine bu incelemenin şerh açısından yeterli olmadığını dile getirip psikoloji, sosyoloji ve estetik ilimlerinin mevzuu olan edebiyat metninin topluma ve yazara dönük olarak bir incelemeye tabi tutulmasının gereğine de işaret etmektedir. Çünkü metnin yazarı eseri kaleme alırken içinde bulunduğu toplumdan etkilenmiş ve bilinçaltına yerleşen bu edinimleri eserine yansıtmış olabilir[36]. Metni anlamak için de edebî eserin dış kabuklarını kaldırıp şairin zihin dünyasının işleyişini kavramak gerekir[37].

Bundan hareketle, klasik edebiyatta metin şerhi, metinde var olan anlam kapalılıklarını, mevcûdiyeti kabul edilen güçlükleri sarih bir şekilde izah etmek ve metnin daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için yapılır. Yapılan şerhin derinliği ve değeri ise şârihin hem konu hem de şaire dair müktesebâtıyla alakalıdır. Şârih metindeki bilgileri zaman zaman ayet, hadis, darb-ı mesel, beyit, vb. deliller getirerek açıklarken şerh ettiği metne olan hâkimiyetini de gözler önüne sermektedir. *Şerhu'l-kasîdeti't-Tantarâniyye*'de de şârihin sadece beyitleri açıklamakla yetinmediği, beyitleri irab açısından ve kelimelerin manalarını, müştaklarını, mürâdifleri ile zıt anlamlarını zikretmek suretiyle okuyucuya muhtelif bilgiler sunduğu aşikârdır. Ayrıca aynı metne diğer şârihler tarafından yapılan şerhlerin bir kısmında kasidedeki edebî sanatların da incelemeye tabi tutulduğu görülmektedir. Bu münasebetle bir metne yapılan farklı şerhlerin birbirinin tekrarı olmadığı, şârihin bilgi birikimi ve tecrübesi sayesinde şerhlerin çeşitlendiği ve okuyucuya farklı boyutlarda fayda sağladığı görülmektedir.

Şerhu Kasîdeti't-Tantarâniyye **Metni**

بِسْــــمِ اللهِ الرَّحْمَــنِ الرَّحِيــمِ

عَلَيْكَ نَتَوَّكَلُ يَا كَرِيمُ، الحَمْدُ للهِ الَّذِي خَلَقَ الإِنْسَانَ وَخَصَّهُ بِنُطْقِ البَيَانِ وَأَعْطَاهُ العَقْلَ وَالبَيَانَ وَالفَضْلَ وَالعِرْفَانَ، وَالصَّلوةُ عَلَى نَبِيِّهِ المَبْعُوثِ بِأَفْصَحِ اللِّسَانِ وَعَلَى آلِهِ الكِرَامِ الأَطْهَارِ وَأَصْحَابِهِ العِظَامِ الأَخْيَارِ.

وَبَعْدُ فَيَقُولُ الفَقِيرُ الحَقِيرُ المَفْتَقِرُ إِلَى اللهِ المَلِكِ الغَنِيِّ نِعْمَةُ الدِّينِ ابْنُ رُوحِ اللهِ الحُسَيْنِي الكَرْبَلَائِي الكورسرخي غَفَرَ اللهُ عَنْهُ ذُنُوبَهُ وَكَشَفَ عَنْهُ كُرُوبَهُ: لَمَّا اِطَّلَعْتُ عَلَى القَصِيدَةِ المَشْهُورَةِ المَنْسُوبَةِ إِلَى مُعِينِ الدِّينِ الطَّنْطَرَانِي رَوَّحَ اللهُ رُوحَهُ الشَّرِيفَ وَكَانَتْ مُشْتَمِلَةً عَلَى فَوَائِدَ شَرِيفَةٍ وَدَقَائِقَ عَجِيبَةٍ أَوْدَعَ فِيهَا العَجَائِبَ مِنَ الفِكْرِ وَالبَدَائِعِ مِنَ السِّحْرِ، وَلَمْ يَتَّفِقْ لَهَا شَرْحٌ يُبَيِّنُ لَطَائِفَ عِبَارَاتِهَا وَيُخْرِجُ مِنَ الأَكْمَامِ ثَمَرَاتِهَا، اِلْتَمَسَ وَأَلَحَّ بَعْضُ إِخْوَانِي شَرْحًا يُبَيِّنُ اللُّغَاتِ وَالإِعْرَابَ وَنُخْرِجُ مِنَ القِشْرِ اللُّبَابَ فَأَبَيْتُ لِقُصُورِ فَهْمِي وَفُتُورِ ذِهْنِي، لَكِنْ لَمَّا تَكَرَّرَ اِلْتِمَاسُهُمْ وَ تَكَثَّرَ إِلْحَاحُهُمْ شَرَعْتُ فِيمَا اِقْتَرَحُوا مِنِّي وَكَتَبْتُ مَا وَصَلَتْ إِلَيْهِ ذِهْنِي مُسْتَعِينًا بِاللهِ وَاهِبِ التَّوْفِيقِ، إِنَّهُ مُلْهِمُ الصَّوَابِ وَالتَّحْقِيقِ.

{1}

يَا خَلِيَّ البَالِ قَدْ بَلْبَلْتَ بِالْبَلْبَالِ بَالْ

بِالنَّوَى زَلْزَلْتَنِي وَالْعَقْلُ فِي الزِّلْزَالِ زَالْ

الخَلِيُّ الخَالِي مِنَ الهَمِّ، **البَالُ** القَلْبُ، **بَلْبَلْتَ** أَيْ حَرَّكْتَ وَشَوَّشْتَ، **البَلْبَالُ** الهَمُّ وَوَسْوَاسُ الصَّدْرِ، **النَّوَى** الجِهَةُ الَّتِي يَنْوِيهَا المُسافِرُ فِي قُرْبٍ أَوْ بُعْدٍ، **زَلْزَلْتَنِي** حَرَّكْتَنِي وَأَقْلَقْتَنِي، **الزِّلْزَالُ** بالفَتْحِ والكَسْرِ التَّحْرِيكُ وَالإقْلَاقُ، وَ**زَالَ** الشَّيءُ يَزُولُ زَوَالاً إذَا فَنِيَ وَعدَمَ.

خَلِيَّ الْبَالِ مُنَادَى مُضَافٌ وَالإِضَافَةُ فِي حُكْمِ الانْفِصَالِ أَيْ حَبِيباً فَارِغاً بالُهُ، وَ**بِالْبَلْبَالِ** صِلَةُ **بَلْبَلْتَ**، وَ**بَالِ** مَفْعُولُهُ وَأَصْلُهُ بَالِي، حُذِفَ مِنْهُ اليَاءُ اكْتِفَاءً بِالكَسْرَةِ، ثُمَّ وَقَفَ عَلَيْهِ بِالسُّكُون. وَ**بِالنَّوَى** صِلَةُ **زَلْزَلْتَنِي** وَ**الواوُ** فِي الْعَقْلِ أَيْ **عَقْلِي** لِلْحَالِ وَهُوَ مُبْتَدَأٌ وَ**فِي الزِلْزَالِ** صِلَةُ **زَالْ** وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ خَبَرُهُ وَالجُمْلَةُ الاِسْمِيَّةُ حَالٌ مِنْ مَفْعُولِ **زَلْزَلْتَنِي**.

المَعْنَى: يَا فَارِغَ القَلْبِ عَنِّي قَدْ شَوَّشْتَ قَلْبِي بِالهَمِّ وَأَقْلَقْتَنِي بِبُعْدِكَ عَنِّي وَالحَالُ أَنَّ عَقْلِي فِي الاِضْطِرَابِ قَدْ فَنِيَ.

{2}

يَا رَشِيقَ القَدِّ قَدْ قَوَّسْتَ قَدِّي فَاسْتَقِمْ

فِي الْهَوَى وَافْرَغْ فَقَلْبِي شَاغِلُ الأَشْغَالِ غَالْ

72

القَدُّ القَامَةُ، وَ**رَشَاقَةُ القَدِّ** حُسْنُهُ وَبَهَاؤُهُ، **قَوَّسْتَ** أَيْ صَيَّرْتَ مِثْلَ الْقَوْسِ فِي الْعِوَجِ وَالْاِنْحِنَاءِ، **الاِسْتِقَامَةُ** الاِعْتِدَالُ وَالاِسْتِوَاءُ، **الهَوَى** بِالْقَصْرِ هَوَى النَّفْسِ، **الفَرَاغُ** ضِدُّ الشُّغْلِ، **الأَشْغَالُ** جَمْعُ الشُّغْلِ، **الغَوْلُ** الهَلَاكُ بَغْتَةً.

قَوْلُهُ **قَدِّي** مَفْعُولُ **قَوَّسْتَ**، وَ**الفَاءُ فِي فَاسْتَقِمْ**، جَوَابُ شَرْطٍ مَحْذُوفٍ، وَ**فِي الْهَوَى** صِلَتُهُ، وَ**الفَاءُ فَقَلْبِي** لِلتَّعْلِيلِ، وَ**شَاغِلُ الأَشْغَالِ** مُبْتَدَأٌ، وَ**غَالِ** خَبَرُهُ مَعَ فَاعِلِهِ الْمُسْتَكِنّ الْعَائِدِ إِلَيْهِ، ومَفْعُولُهُ الْمُقَدَّمُ أَعْنِي **فَقَلْبِي** أَوْ **فَقَلْبِي** مُبْتَدَأٌ، وَ**شَاغِلُ الأَشْغَالِ** مُبْتَدَأٌ ثَانٍ، وَ**غَالْ** خَبَرُهُ وَالجُمْلَةُ الاِسْمِيَّةُ خَبَرُ الْمُبْتَدَأِ الأَوَّلِ وَالعَائِدُ إِلَيْهِ مَحْذُوفٌ أَيْ **غَالَهُ؟**.

المَعْنَى: يَا حَسَنَ القَامَةِ قَدْ صَيَّرْتَ قَدِّي مِثْلَ الْقَوْسِ، فَاعْتَدِلْ فِي الْمَحَبَّةِ وَافْرَغْ قَلْبَكَ عَنْ اخْتِيَارِي حَبِيبًا غَيْرَكَ لِأَعْشَقَكَ وَمَحَبَّتُكَ أَهْلَكَ قَلْبِي.

{3}

يَا أَسِيلَ الْخَدِّ خَدَّ الدَّمْعُ خَدِّي فِي النَّوَى

عَبْرَتِي وَدْقٌ وَعَيْنِي مِنْكَ يَا ذَا الخَالِ خَالْ

الخَدُّ خَدُّ الْوَجْهِ، وَ**أَسَالَةُ الْخَدِّ** لِيْنُهُ وَطُولُهُ، **خَدَّ** الأَرْضَ أَيْ حَفَرَهَا، **الدَّمْعُ** وَ**العَبْرَةُ** مَا يَجِيءُ مِنَ الْعَيْنِ مِنَ الْمَاءِ، **النَّوَى** البَحْرُ، **الوَدْقُ** المَطَرُ إذَا تَتَابَعَ، **الخَالُ** نُقْطَةٌ سَوْدَاءُ عَلَى الوَجْهِ وَغَيْرِهِ، **الخالُ** الغَيْمُ.

قَوْلُهُ **عَبْرَتِي وَدْقٌ** مُبْتَدَأٌ وَخَبَرُهُ، وَ**عَيْنِي** مُبْتَدَأٌ وَ**مِنْكَ** خَبَرُهُ أَيْ "عَيْنِي فَائِضَةٌ مُسْتَنِيرَة مِنْكَ"، وَ**خَالْ** خَبَرٌ ثَانٍ أَوْ هُوَ خَبَرٌ وَ**مِنْكَ** صِلَتُهُ بِتَأْوِيلٍ مُتَخَيَّلٍ.

المَعْنَى: يَا لَيِّنَ الْوَجْهِ وَطَوِيلَهَا، حَفَرَ الدَّمْعُ وَجْهِي فِي هَجْرِكَ لِأَنَّ دَمْعِي مَطَرٌ يَمْطُرُ عَلَيْهَا، وَعَيْنِي مِنْكَ يَا صَاحِبَ الْخَالِ غَيْمُ ذَلِكَ المَطَرِ.

{4}

كَمْ تُسْقِي زُمْرَةَ الْعُشَّاقِ غَسَّاقَ الْجَوَى

كَمْ تَسُوقُ الحَتْفَ مِنْ سَاقٍ عَنِ الْخَلْخَالِ خَالْ

السَّقْيَةُ تَكَثُّرُ السَّقْيِ وَتَكَرُّرُهُ، وَ**الزُّمْرَةُ** الطَّائِفَةُ، وَ**العُشَّاقُ** بِالضَّمِّ وَالتَّشْدِيدِ جَمْعُ العَاشِقِ، **الغَسَّاقُ** بِفَتْحِ الغَيْنِ المُعْجَمَةِ وَتَشْدِيدِ السِّينِ الْمُهْمَلَةِ الصَّدِيدُ وَالقَيْحُ، **الجَوَى** الحُرْقَةُ وَشِدَّةُ الوَجْدِ مِنْ عِشْقٍ أَوْ حُزْنٍ، **السَّوْقُ** الطَّرْدُ وَالإِحَالَةُ إِلَى الشَّيْءِ، **الحَتْفُ** المَوْتُ، **السَّاقُ** سَاقُ الإِنْسَانِ وَغَيْرِهِ، **الخَلْخَالُ** مَا يُجْعَلُ مِنَ الْحُلِيِّ فِي الرِّجْلِ كَالإِسْوَارِ لِلْيَدِ.

قَوْلُهُ **خَالْ** اسْمُ فَاعِلٍ مِنَ الْخُلُوِ، وَمُمَيِّزُ **كَمْ** فِي الْمِصْرَاعَيْنِ مَحْذُوفٌ اسْتِفْهَامِيَّةً كَانَتْ أَوْ خَبَرِيَّةً وَمَحَلُّهَا نَصْبٌ عَلَى الظَّرْفِ أَوِ الْمَصْدَرِ، وَ**تُسْقِي** مِنْ بَابِ "أَعْطَيْتُ" لِأَنَّ ثَانِيَ مَفْعُولِهِ وَهُوَ **غَسَّاقَ** غَيْرُ الأَوَّلِ أَعْنِي **زُمْرَةَ**، وَ**الحَتْفَ** مَفْعُولُ تَسُوقُ، **مِنْ سَاقٍ** صِلَتُهُ، **عَنِ الْخَلْخَالِ** صِلَةُ **خَالْ** وَإِنَّما لَمْ يُؤَنَّثْ مَعَ أَنَّهُ صِفَةٌ لِسَاقٍ إِمَّا لِلضَّرُورَةِ أَوْ نَظَرًا إِلَى لَفْظِهَا.

المَعْنَى: كَمْ مَرَّةً أَوْ كَثِيراً مِنَ الْمَرَّاتِ تُعَلِّلُ جَمَاعَةَ العَاشِقِينَ مَا يَسِيلُ مِنْ قَرْحِ الحُرْقَةِ فِي الْقَلْبِ وَكَمْ تَطْرُدُ وَتُمِيلُ الْمَوْتَ إِلَيْهِم عَنْ سَاقٍ خَالِيَةٍ مِنَ الْخَلْخَالِ.

{5}

إِنَّ قَلْبِي فِي خُمَارٍ هَاجَ مِنْ سُكْرِ الهَوَى

فَاسْقِنِي مِنْ فِيكَ خَمْرًا فِيهِ كَالسَّلْسَالِ سَالْ

الخُمَارُ بِالضَّمِّ حَالٌ يَعْتَرِي الإِنْسَانَ مِنْ شُرْبِ مُسْكِرٍ، **الْهَيْجَانُ** الثَّوْرَانُ، **فِيكَ** أَيْ فَمِكَ، **مَاءُ سَلْسَالٍ** سَهْلُ الدُّخُولِ فِي الْحَلْقِ لِعُذُوبَتِهِ وَصَفَائِهِ، **سَالَ** المَاءُ وَغَيْرُهُ سَيْلاً وَسَيَلَاناً أَيْ جَرَى.

قَوْلُهُ **هَاجَ** وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ نَعْتٌ لِ**خُمَارٍ**، وَ**الفَاءُ** فِي **فَاسْقِنِي** شَرْطٌ مَحْذُوفٌ، وَ**مِنْ فِيكَ** صِلَتُهُ أَوْ حَالٌ مِنْ **خَمْراً** لِأَنَّهُ مَفْعُولٌ ثَانٍ لَهُ، وَ**فِيهِ** وَ**كَالسَلْسَالِ** صِلَتَانِ لِ**سَالْ** وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ المُسْتَكِنِّ نَعْتٌ لِ**خَمْرٍ**.

المَعْنَى: إنَّ قَلْبِي فِي خُمَارٍ ثَارَ مِنْ سُكْرِالعِشْقِ فَاسْقِنِي مِنْ فِيكَ خَمْراً سَالَتْ فِي ذَلِكَ الفَمِ كَالمَاءِ السَّهْلِ المَدْخُولِ فِي الحَلْقِ.

{6}

لَجْتَ مِنْ وَجْهٍ جَمِيلٍ جُمْلَةَ العُشَّاقِ شَاقْ

جُدْ بِتَقْبِيلٍ اِلَيْهِ قَلْبُ ذِي المُشْتَاقِ تَاقْ

اللَوْجُ اللَّمْعَانُ، **الجَمَالُ** الحُسْنُ، **شَاق** كَذَا أيْ جَعَلَهُ مُشْتَاقاً مَائِلا إِلَيْهِ، **الجُودُ** السَّخَاوَةُ وَيُسْتَعْمَلُ مَعَ البَاءِ، **التَّقْبِيلُ** الاِسْتِلامُ وَاللَّثْمُ، **التَّوْقُ** وَالتَّوَقَانُ التَّمَنِّي وَالاِشْتِهَاءُ.

قَوْلُهُ **جُمْلَةَ** مَفْعُولُ **شَاقْ** وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ نَعْتٌ ثَانٍ لِوَجْهٍ، وَ**قَلْبُ** مُبْتَدَأٌ وَ**تَاقْ** مَعَ فَاعِلِهِ خَبَرُهُ، و**إِلَيْهِ** صِلَتُهُ وَالجُمْلَةُ الاسْمِيَّةُ مَحَلَّ الْجَرِّ نَعْتٌ لِتَقْبِيلٍ.

المَعْنَى: لَمَعْتَ مِنْ وَجْهِ الْحُسْنِ شَاقَ جَمِيعَ العَاشِقِينَ، فَجُدْ بِتَقْبِيلِ صَاحِبِ الاشْتِيَاقِ الَّذِي مَالَ إِلَيْهِ وَتَمَنَّاهُ.

{7}

يَا غَزَالاً قَدُّهُ فِي المَشْيِ كَالأَرْمَاحِ مَاحْ

رِيقُهُ رَاحٌ وَمَا فِي غَيْرِ تِلْكَ الرَّاحِ رَاحْ

الغَزَالُ الشَّادِنُ مِنْ وَلَدِ الظَّبْيِ حِينَ يَتَحَرَّكُ، **المَشْيُ** الذَّهَابُ، **الأَرْمَاحُ** جَمعُ رُمْحٍ، **المَيْحُ** التَّبَخْتُرُ فِي المَشْيِ، **الرِّيق** مَاءُ الْفَمِ، **الرَّاحُ** الخَمْرُ.

قَوْلُهُ **قَدُّهُ** مُبْتَدَأٌ، وَ**كَالأَرْمَاحِ** خَبَرُهُ، وَ**فِي المَشْيِ** صِلَتُهُ، **مَاحْ** وَهَوَ مَعَ فَاعِلِهِ نَعْتٌ لِ**غَزَالاً** أَوْ **قَدُّهُ** مُبْتَدَأٌ وَ**فِي المَشْيِ** خَبَرُهُ وَ**كَالأَرْمَاحِ** صِلَتَانِ لِمَاحِ وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ خَبَرُهُ وَالجُمْلَةُ الاسْمِيَّةُ نَعْتٌ لَهُ وَكَذَا قَوْلُهُ **رِيقُهُ** مُبْتَدَأٌ وَرَاحٌ خَبَرُهُ نَعْتٌ لَهُ أيْضاً. **الوَاوُ** فِي **وَمَا فِي غَيْرِ**لِلْحَالِ، وَ**مَا** بِمَعْنَى لَيْسَ، وَ**الرَّاحِ** نَعْتُ الاِسْمِ الإِشَارَةِ وَرَاحْ اسْمٌ بِمَعْنَى الاِرْتِيَاحِ أَوْ الرَّاحَةِ مُبْتَدَأٌ وَالظَّرْفُ المُقَدَّمُ عَلَيْهِ خَبَرُهُ لِأَنَّ عَمَلَ **مَا** بَطَلَ بِتَقْدِيمِ الخَبَرِ عَلَى الاِسْمِ.

المَعْنَى: يَا شَادِناً قَامَتُهُ تَبَخْتَرَتْ فِي حَالِ المَشْيِ كَالأَرْمَاحِ المُضْطَرِبَةِ، يَا شَادِناً رِيقُهُ كَالخَمْرِ وَالحَالُ أَنَّهُ لَيْسَ فِي غَيْرِ تِلْكَ الخَمْرِ رَاحَةٌ وَارْتِيَاحٌ.

{8}

لَـمْ يَـزَلْ يَرْتَـاضُ فِي جَنَّـاتِ عَـدْنٍ مَنْ جَنَى

مِنْ جَنَى بُسْتَـانٍ خَـدٍّ مِنْكَ كَـالتُّفَّـاحِ فَـاحْ

مَازَالَ فُلَانٌ يَفْعَلُ كَذَا أَيْ اِسْتَمَرَّ، **اِرْتَاضَ** أَخَذَ رَوْضَةً مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ، **الجَنَّةُ** بِالفَتْحِ البُسْتَانُ وَالجَمْعُ جَنَّاتٌ، **العَدْنُ** الإِقَامَةُ وَالْقَرَارُ، تَقُولُ عَدَنْتُ الْبَلَدَ أَيْ تَوَطَّنْتُ فِيهِ وَلَزِمْتُهُ، **الجَنْيُ** بِالسُّكُونِ الاِقْتِطَافُ وَبِالفَتْحِ مَا يُجْتَنَى مِنَ الشَّجَرِ، **البُسْتَانُ** يُطْلَقُ غَالِباً عَلَى مَا فِيهِ الْبُقُولُ أَكْثَرُ مِنَ الشَّجَرِ بِخِلَافِ الْبَاغِ فَإِنَّهُ بِالعَكْسِ، **فَاحَتْ** رِيحُ المِسْكِ فَيْحاً وَفَوَحَاناً تَضَوَّعَتْ.

قَوْلُهُ **فِي جَنَّاتِ** صِلَةُ **يَرْتَاضُ**، وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ خَبَرُ **لَمْ يَزَلْ**، وَ**مَنْ** لِلْمَوْصُولِ مَعَ صِلَتِهِ -أَعْنِي **جَنَى**- اِسْمُهُ، وَ**مِنْكَ** وَ**كَالتُّفَّاحِ** وَ**فَاحْ** نُعُوتٌ ثَلَاثَةٌ لِ**خَدٍّ** أَوْ **كَالتُّفَّاحِ** صِلَةُ **فَاحْ** أَوْ حَالٌ مِنْ فَاعِلِهِ.

المَعْنَى: يَا غَزَالاً مَا زَالَ تَنْعَمُ فِي بَسَاتِينِ إِقَامَتِهِ الَّذِي اِقْتَطَفَ مِنْ مَقْطُوفِ بُسْتَانِ خَدٍّ، حَاصَلَ مِنْكَ مُتَضَوِّعٌ كَالتُّفَّاحِ.

{9}

قَـطُّ مَا أَفْرَحْتَنِي مُذْ بِالأَسَى أَبْرَحْتَنِي

سُـرَّ صَبًّا مُذْ غَدَا فِي الحُزْنِ مَا فِي الرَّاحِ رَاحْ

قَطُّ مَعْنَاهُ الزَّمَانُ، **الإِفْرَاحُ** المَسَرَّةُ، **الأَسَى** الحُزْنُ، **الإِبْرَاحُ** الإِيزَاءُ، **المَسَرَّةُ** التَّفَرُّجُ، **الصَّبُّ** العَاشِقُ المُشْتَاقُ، **الغَدَاءُ** الفِعْلُ فِي الغَدَاةِ، **الحُزْنُ** ضِدُّ السُّرُورِ، **الرَّاحُ** الرَّاحَةُ، **الرَّوَاحُ** الذَّهَابُ فِي المَسَاءِ.

قَوْلُهُ **القَطُّ** مَنْصُوبُ المَحَلِّ بِ**مَا أَفْرَحْتَنِي**، وَ**مُذْ** فِي المِصْرَاعَيْنِ مُبْتَدَأٌ بِمَعْنَى أَوَّلِ المُدَّةِ وَالفِعْلُ الَّذِي بَعْدَهُ بِتَقْدِيرِ زَمَانٍ خَبَرُهُ، وَ**بِالأَسَى** صِلَةُ **أَبْرَحْتَنِي**، **صَبًّا** مَفْعُولُ **سُرَّ**، وَ**مَا** فِي **مَا رَاحَ** أَيْ اِسْتَرَاحَ أُدْخِلَ لِلنَّفْيِ، وَ**فِي الرَّاحِ** صِلَتُهُ، وَالجُمْلَةُ المَنْفِيَّةُ فِي مَحَلِّ نَصْبٍ نَعْتٌ لِ**صَبًّا**.

المَعْنَى: ما سَرَرْتَنِي فِي زَمَانٍ مِنَ الدَّهْرِ مُذْ آذَيْتَنِي بِالعِشْقِ أَيْ أَوَّلَ مَرَّةٍ اِنْتَفَى فِيهَا تَفْرِيحُكَ إِيَّايَ زَمَانَ أَنْ آذَيْتَنِي بِالعِشْقِ فَسُرَّ بِالإِسْعَافِ عَاشِقًا لَمْ يَدْخُلْ فِي الرَّاحَةِ مِنْ أَوَّلِ زَمَانِ دُخُولِهِ فِي العِشْقِ.

{10}

قَـدْ كَتَمْتُ الحُـبَّ فِي قَلْبِي زَمَانًا فَاعْتَدَى

دُرُّ جَـارِي أَدْمُعِي بِالسِّـرِّ كَـالمِصْبَـاحِ بَاحْ

الكَتْمُ وَ**الكِتْمَانُ** الإِخْفَاءُ، **الاِعْتِدَاءُ** الظُّلْمُ، **الدُّرُّ** بِالضَّمِّ اللُّؤْلُؤُ وَبِالفَتْحِ اللَّبَنُ، **جَرَى** المَاءُ وَغَيْرُهُ جَرْيًا وَجَرَيَانًا سَالَ، **الأَدْمُعُ** جَمْعُ دَمْعِ العَيْنِ، **السِّرُّ** الَّذِي يُكْتَمُ، **المِصْبَاحُ** السِّرَاجُ، **بَاحِ** أَيْ أَظْهَرَهُ.

قَوْلُهُ **فِي قَلْبِي** صِلَةُ كَتَمْتُ أَوْ حَالٌ مِنَ الْحُبِّ لِأَنَّهُ مَفْعُولُهُ، وَ**فَاعْتَدَى** عَطْفٌ عَلَيْهِ وَ**دُرُّ** أُضِيفَ إِلَى **جَارِي** وَهُوَ أُضِيفَ إِلَى **أَدْمُعِي** إِضَافَةَ العَامِّ إِلَى الخَاصِّ فَاعِلُهُ وَيَحْتَمِلُ أَنْ يَكُونَ **جَارِي** مُضَافًا إِلَى يَاءِ المُتَكَلِّمِ وَ**أَدْمُعِي** بَدَلاً مِنْهُ، وَ**بِالسِّرِّ البَاءُ** لِلتَّعْدِيَةِ وَهُوَ صِلَةُ **بَاحْ** وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ نَعْتٌ لِمَصْدَرٍ مَحْذُوفٍ وَ**كَالمِصْبَاحِ** صِلَتُهُ.

المَعْنَى: قَدْ اَخْفَيْتُ المَحَبَّةَ فِي قَلْبِي زَمَانًا مِنَ الأَزْمِنَةِ كَيْلَا يَظْهَرَ عِشْقِي تَظْلِمَ لَبَنَ جَرَى مِنْ عَبَرَاتِي ظُلْمًا أَظْهَرَ السِّرُّ الَّذِي هُوَ الْعِشْقُ مِثْلَ السِّرَاجِ.

{11}

مَنْ يَلُمْنِي فِي هَـوَى الحُـورِ الغَـوانِي قَدْ غَوَى

إِنَّ هَـذَا الأَمْـرَ لِي مِنْ رَبِّيَ الفَتَّـاحِ تَـاحْ

اللَّوْمُ العَزْلُ، **الحُورُ** جَمْعُ الحَوْرَاءِ مِنَ الحَوَرِ وَهُوَ شِدَّةُ بَيَاضِ الْعَيْنِ فِي شِدَّةِ سَوَادِهَا، **الغَوَانِي** جَمْعُ الغَانِيَةِ وَهِيَ الْجَارِيَةُ الَّتِي غَنِيَتْ بِحُسْنِهَا وَجَمَالِهَا عَنِ الزِّينَةِ، **الغَوَايَةُ** الضَّلَالَةُ، **الأَمْرُ** الشَّأْنُ وَالشُّغْلُ، **الفَتْحُ** الحُكْمُ.

تَاحَ لَهُ الشَّيْءُ وَأُتِيحَ أَيْ قُدِّرَ، المِصْرَاعُ الأَوَّلُ شَرْطٌ وَجَزَاءٌ، وَ**فِي الهَوَى** صِلَةُ **يَلُمْنِي** وَ**الغَوَانِي** نَعْتٌ **لِلْحُورِ**، وَ**الأَمْرَ** نَعْتٌ لِاِسْمِ الإِشَارَةِ وَهُوَ اِسْمُ **إِنَّ**، وَ**لِي** وَ**مِنْ رَبِّي** صِلَتَانِ **لِتَاحْ** وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ خَبَرُهُ، وَ**الفَتَّاحِ** نَعْتٌ **لِرَبِّي**.

المَعْنَى: مَنْ يَعْزِلْنِي مِنْ مَحَبَّةِ الْحَوَارِي الَّتِي اِشْتَدَّ بَيَاضُ عَيْنِهِنَّ وَسَوَادُهَا، المُسْتَغْنِيَةِ بِحُسْنِهَا وَجَمَالِهَا عَنِ التَّزَيُّنِ فَإِنَّهُ صِلَةٌ لِأَنَّ هَذَا الشُّغْلَ قُدِّرَ لِي مِنْ رَبِّي الَّذِي يَحْكُمُ مَا يَشَاءُ.

{12}

نَـجِّنِي عَمَّـا أُقَاسِـي إِنَّ حَتْفِي الآنَ آنْ

لِـنْ لَنَـا قَلْبًـا فَقَاسِـي الْقَلْـبِ لِلْـخُلَّانِ لَانْ

التَّنْجِيَةُ التَّخْلِيصُ مِنَ الشَّيْءِ وَالإِنْقَاذُ مِنْهُ، **المُقَاسَاةُ** تَحَمُّلُ ثِقَلِ الشَّيْءِ وَأَذَاهُ، **الحَتْفُ** الهَلَاكُ، **الأَيْنُ** الحِينُ بِالفَتْحِ وَمِنْهُ "آنَ أَيْنُكَ" أَيْ حَانَ حِينُكَ، **اللِّيْنُ** ضِدُّ الخُشُونَةِ، **القَسْوُ** وَ**القَسَاوَةُ** غَلْظُ القَلْبِ وَشِدَّتُهُ، **الخُلّانُ** جَمْعُ الخَلِيلِ وَهُوَ الحَبِيبُ.

76

قَوْلُهُ **عَمَّا** مَصْدَرِيَّةٌ أَوْ مَوْصُولِيَّةٌ، صِلَتُهَا الجُمْلَةُ الَّتِي بَعْدَهَا وَالعَائِدُ إِلَيْهَا مَحْذُوفٌ، وَ**الآنَ** ظَرْفٌ مَنْصُوبٌ بِ**آنَ** وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ خَبَرُ **إِنَّ** وَ**قَلْبًا** تَمْيِيزٌ وَ**الفَاءُ** لِلتَّعْلِيلِ وَ**الخُلَّانُ** صِلَةُ لِ**آنْ** وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ خَبَرُ المُبْتَدَإِ أَعْنِي **فَقَاسَى**.

المَعْنَى: خَلِّصْنِي يَا حَبِيبِي عَمَّا أُعَانِيهِ مِنْ شَدَائِدِ الْهَوَى لِأَنَّ هَلَاكِي حَانَ وَقْتُهُ فِي هَذِهِ السَّاعَةِ، لِنْ لِي مِنْ حَيْثُ الفُؤَادُ وَارْحَمْ عَلَيَّ لِأَنَّ مَنْ اِشْتَدَّ قَلْبُهُ وَغَلُظَ لَانَ لِرَاحَتِهِ وَرَحِمَ عَلَيْهِمْ.

{13}

فِي عِرَاصِ الوَصْلِ عَانِي الهَجْرِ كَالغَدَّارِ دَارْ

لا تَرْحَلْ فَالحَشَى مِنْ كَثْرَةِ الأَسْفَارِ فَارْ

العِرَاصُ جَمْعُ عَرْصَةٍ وَهِيَ كُلُّ بُقْعَةٍ بَيْنَ الدُّورِ وَاسِعَةٍ لَيْسَ فِيهَا بِنَاءٌ، **الوَصْلُ** ضِدُّ الهَجْرِ، **العَانِي** الأَسِيرُ، **الغَدْرُ** تَرْكُ الْوَفَاءِ مِنْ "غَدِرَتْ النَّاقَةُ مِنَ الإِبِلِ" تَخَلَّفَتْ، **الدَّوَرَانُ** الطَّوَفَانُ، **الرَّحْلُ** الإِرْتِحَالُ مَا اجْتَمَعَ عَلَيْهِ الضُّلُوعُ، **الأَسْفَارُ** جَمْعُ سَفَرٍ، **فَارَتْ** القِدْرُ فَوْرًا جَاشَتْ.

قَوْلُهُ **فِي عِرَاصِ الوَصْلِ** وَ **كَالغَدَّارِ** صِلَتَانِ لِ**دَارْ** وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ خَبَرُ المُبْتَدَإِ أَعْنِي **عَانِي الهَجْرِ**، وَ**الفَاءُ** لِلتّعْلِيل وَ**مِنْ كَثْرَةِ** صِلَةُ **فَارْ** وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ خَبَرُ المُبْتَدَإِ أَعْنِي **فَالحَشَى**. 77

المَعْنَى: أَسِيرُ الْهَجْرِ طَافَ فِي بُقَاعِ الْوَصْلِ تَعَقُّلاً كَالَّذِي يَتَخَلَّفُ عَنِ الشَّيْءِ وَيَتَكَلَّفُ فِيهِ قَائِلاً: لاَ تَرْتَحِلْ فَإِنَّ مَنْ اجْتَمَعَ عَلَيْهِ الضُّلُوعُ حَاشَ مِنْ كَثْرَةِ الأَسْفَارِ.

{14}

لَمْ تَزَلْ تَزْوَرُّ كِبْرًا مِنْكَ عَنِّي جَانِبًا

لَا تَجَبَّرْ فَالفَتَى مِنْ قَلْبِهِ الجَبَّارِ بَارْ

الاِزْوِرَارُ المَيْلُ عَنِ الشَّيْءِ وَالعُدُولُ عَنْهُ، **الكِبْرُ** العَظَمَةُ، **جَانِبًا** أَيْ بَاعِدًا، التَّجَبُّرُ التَّكَبُّرُ، **البَوَارُ** الهَلَاكُ.

قَوْلُهُ **كِبْرًا** تَمْيِيزٌ أَوْ مَفْعُولٌ لَهُ، وَ**عَنْكَ** نَعْتٌ لَهُ، وَ**عَنِّي** صِلَةُ **جَانِبًا** وَهُوَ حَالٌ مِنْ فَاعِلِ **تَزْوَرُّ**، وَهُوَ خَبَرُ لِ**لَمْ تَزَلْ**، وَ**لَا تَجَبَّرْ** أَصْلُهُ لَا تَتَجَبَّرْ حُذِفَ مِنْهُ إِحْدَى التَّائَيْنِ، وَ**الفَاءُ** فِي **فَالفَتَى** لِلتَّعْلِيلِ وَهُوَ مُبْتَدَأٌ، وَ**مِنْ قَلْبِهِ** صِلَةُ **بَارْ** وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ خَبَرُهُ، وَ**الجَبَّارِ** نَعْتٌ لِ**قَلْبِهِ**.

المَعْنَى: لَمْ تَزَلْ تَمِيلُ عَنِّي لِأَجْلِ عَظَمَةٍ حَاصِلَةٍ مِنْكَ، حَالَ كَوْنِكَ مُتَبَعِّدًا عَنِّي، لَا تَكَبَّرْ لِأَنَّ الشَّابَّ هَلَكَ مِنْ قَلْبِهِ البَالِغِ فِي التَّكَبُّرِ.

{15}

مُـذْ شَـدَدْتُ الوَسْـطَ مُغْتَـرًّا بِزُنَّـارِ الهَـوَى

لَـمْ أَزَلْ فِي النَّارِ وَالأَوْلَى بِـذِي الزُّنَّارِ نَـارْ

الشَّدُّ التَّوَثُّقُ وَالتَّقْوِيَةُ، **الوَسْطُ** مَا بَيْنَ طَرَفَيِ الشَّيْءِ، **الاِغْتِرَارُ** الاِعْتِرَاضُ وَالتَّصَدِّي، **الزُّنَّارُ** لِلنَّصَارَى شَيْءٌ يَشُدُّونَهُ عَلَى الْوَسْطِ مِثْلُ الْمِنْطَقَةِ، **الأَوْلَى** الأَقْرَبُ الأَجْدَرُ.

قَوْلُهُ **بِزُنَّارِ** صِلَةُ **شَدَدْتُ**، وَ**مُغْتَرًّا** حَالٌ مِنْ فَاعِلِهِ، **وَالأَوْلَى الوَاوُ** لِلْحَالِ وَ**بِذِي** صِلَتُهُ وَهُوَ مُبْتَدَأٌ وَخَبَرُهُ **نَارْ**.

المَعْنَى: مِنْ أَوَّلِ زَمَانٍ وَثَّقْتُ وَسْطِي حَالَ كَوْنِهِ مُعْتَرِضًا مُتَصَدِّيًا بِحَبْلِ الْعِشْقِ، كُنْتُ ثَابِتًا فِي نَارٍ وَالحَالُ أَنَّ الأَجْدَرَ بِصَاحِبِ هَذَا الحَبْلِ نَارٌ مِنَ النِّيرَانِ.

{16}

تَـاهَ قَلْبِي إِذْ أَتَـاهُ مِنْ تَبَارِيـحِ الْهَـوَى

مَا أَفَـاقَ الْقَلْبُ مُـذْ مِنْ طَرْفِكَ السَّحَّـارِ حَـارْ

التِّيهُ بِالفَتْحِ الحَيْرَةُ، **تَبَارِيحُ** الشَّوْقِ تَوَهُّجُهُ، **أَفَاقَ** مِنْ مَرَضِهِ أَوْ سُكْرِهِ أَوْ جُنُونِهِ صَحَّ وَزَالَ مَا بِهِ، **السِّحْرُ** الأُخْذَةُ، **الحَيْرُ** التَّحَيُّرُ فِي الأَمْرِ.

قَوْلُهُ **إِذْ** مَفْعُولٌ فِيهِ لِ**تَاهَ** أُضِيفَ إِلَى **أَتَاهُ**، وَ**تَبَارِيحُ** فَاعِلُهُ وَ**مِنْ** زَائِدَةٌ، وَ**مَا** لِلنَّفْيِ، وَ**القَلْبُ** أَيْ **قَلْبِي** فَاعِلُ **أَفَاقَ**، وَ**السَّحَّارِ** نَعْتٌ **لِطَرْفِكَ** وَهُوَ صِلَةُ **حَارْ**.

المَعْنَى: تَحَيَّرَ قَلْبِي وَقْتَ أَنْ جَاءَ تَوَهُّجُ الْحُرْقَةِ، لَمْ يَصِحَّ قَلْبِي مِنْ أَوَّلِ زَمَانٍ تَحَيُّرٍ مِنْ جِهَةِ عَيْنِهِ البَالِغَةِ فِي السِّحْرِ.

{17}

ذَرْ هَـوَى الغِـزْلَانِ وَاخْتَـرْ مَدْحَ صَدْرٍ مَاجِـدٍ

جَـابِرٍ قَـرْمٍ سَرِيٍّ عَنْ شِعَـارِ العَـارِ عَـارْ

ذَرْ فِعْلُ أَمْرٍ مِنْ تَذَرُ أَيْ تَدَعُ، **الاِخْتِيَارُ** الاِصْطِفَاءُ، **المَدْحُ** الثَّنَاءُ الْجَمِيلُ، **الصَّدْرُ** الْمُتَقَدِّمُ، **المَجْدُ** الكَرَمُ، **الجَابِرُ** الكِبْرُ، **القَرْمُ** السَّيِّدُ مِنَ النَّاسِ، **السَّرِيُّ** السَّيِّدُ الْمُخْتَارُ مِنَ القَوْمِ، **الشِّعَارُ** مَا يَلِي الجَسَدَ مِنَ الثِّيَابِ، **العَارُ** العَيْبُ، **العَرْيُ** التَّجَرُّدُ.

قَوْلُهُ **هَوَى** مَفْعُولُ **ذَرْ** وَ**اخْتَرْ** عُطِفَ عَلَيْهِ، وَ**مَدْحَ** مَفْعُولُهُ أُضِيفَ إِلَى **صَدْرٍ**، وَيَسُوغُ فِيمَا بَعْدَ مِنَ النُّعُوتِ أنْ تُعْرِبَهُ بِأَيِّ إِعْرَابٍ شِئْتَ، وَ**عَنْ شِعَارٍ** صِلَةُ **عَارٍ**.

المَعْنَى: أُتْرُكْ مَحَبَّةَ أُولَاءِ الظِّبَاءِ وَاصْطَفِ مَدْحَ رَجُلٍ مُتَقَدِّمٍ كَرِيمٍ كَبِيرٍ سَيِّدٍ رَئِيسٍ مُخْتَارٍ مُتَجَرِّدٍ عَنْ لِبَاسِ الْعَيْبِ.

{18}

سَيِّـدٍ فِي كُلِّ خَطْبٍ سَادَةَ الآفَـاقِ فَـاقْ

أَيِّـدٍ فِي الدِّيـنِ بَلْـوَاهُ إِلَى الفُسَّـاقِ سَـاقْ

السَّيِّدُ السَّرِيُّ وَقِيلَ حَسَنُ الخُلُقِ وَجَمْعُهُ سَادَةٌ، **الخَطْبُ** الأَمْرُ العَظِيمُ، **الآفَاقُ** جَمْعُ الأُفْقِ وَهُوَ النَّاحِيَةُ، **فَاقْ** أَيْ عَلَا وَشَرُفَ، **الأَيِّدُ** القَوِيُّ الشَّدِيدُ، **الدِّينُ** الشَّرِيعَةُ، **البَلْوَى** البَلَاءُ، **الفِسْقُ** الخُرُوجُ عَنِ الطَّاعَةِ.

قَوْلُهُ **سَادَةَ** مَفْعُولُ **فَاقْ**، وَ**فِي الدِّينِ** صِلَةُ **أَيِّدٍ**، وَ**إِلَى الفُسَّاقِ** صِلَةُ **سَاقْ**، وَ**بَلْوَاهُ** مَفْعُولُهُ وَالجُمْلَةُ الفِعْلِيَّةُ نَعْتٌ لِ**أَيِّدٍ**.

المَعْنَى: سَيِّدٌ حَسَنٌ خُلُقُهُ فِي كُلِّ أَمْرٍ عَظِيمٍ عَلَا رُؤَسَاءَ النَّوَاحِي قَوِيٌّ فِي الشَّرِيعَةِ، طَرَدَ البَلَاءَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا عَنْ طَاعَةِ اللهِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى.

{19}

فَخْـرِ دِيـنِ اللهِ مَنْ جَـدْوَاهُ فِي الإِنْعَامِ عَـامْ

وَهُـوَ مِنْ جِنْـسِ الْمَعَـالِي كَـثْرَةَ الإِكْـرَامِ رَامْ

الفَخْرُ الافْتِخَارُ، **الجَدْوَى** العَطِيَّةُ، **الإِنْعَامُ** الإِحْسَانُ مِنَ النِّعْمَةِ، **العُمُومُ** الشُّمُولُ، **المَعَالِي** جَمْعُ المَعْلَاةِ وَهِيَ الشَّرَفُ وَالرِّفْعَةُ، وَ**الإِكْرَامُ** التَّعْظِيمُ وَالإِجْلَالُ، **الرَّوْمُ** الطَّلَبُ.

قَوْلُهُ **فِي الإِنْعَامِ** صِلَةُ **جَدْوَى** أَوْ **عَامْ** وَهُمَا مُبْتَدَأٌ وَخَبَرٌ صِلَةِ **مَنْ** وَ**هُوَ** عَطْفُ بَيَانٍ لِ**صَدْرٍ** وَ**الوَاوُ** فِي **وَهُوَ** لِلْحَالِ وَ**هُوَ** مُبْتَدَأٌ، وَ**مِنْ جِنْسِ** صِلَةُ **رَامْ**، وَ**كَثْرَةَ** مَفْعُولُهُ وَالجُمْلَةُ الفِعْلِيَّةُ خَبَرُهُ.

المَعْنَى: مُفْتَخِرٌ بِهِ فِي شَرِيعَةِ اللهِ تَعَالَى الَّذِي عَطَاؤُهُ فِي الْإِحْسَانِ شَامِلٌ لِجَمِيعِ الْبَرَايَا، وَالحَالُ أَنَّهُ مِنْ جِنْسِ المَكْرُمَاتِ طَلَبُ وُفُورِ التَّعْظِيمِ وَالْإِجْلَالِ وَكَثْرَتِهِ.

{20}

نَصْـرُ رَايَـاتِ الهُـدَى سَبَّـاقُ غَـايَـاتِ النَّـدَى

عَـادِلٍ هِنْدِيَّـةِ العَـاتِي عَلَى الغَشَّـامِ شَـامْ

النَّصْرُ العَوْنُ، **الرَّايَاتُ** الأَعْلَامُ، **الهُدَى** الرَّشَادُ، **السَّبَّاقُ** مُبَالَغَةُ سَابِقٍ، **الغَايَاتُ** النِّهَايَاتُ، **النَّدَى** الجُودُ، **السَّيْفُ** الهِنْدِيُّ الَّذِي نُسِبَ إِلَى الْهِنْدِ، **العُتُوُّ** المُجَاوَزَةُ، **الغَشْمُ** الظُّلْمُ، **الشَّيْمُ** السَّلُّ.

قَوْلُهُ **عَلَى الغَشَّامِ** صِلَةُ **شَامْ**، وَ**هِنْدِيَّه** مَفْعُولٌ، وَ**العَاتِي** نَعْتٌ لَهُ وَسُكُونُهُ لِلضَّرُورَةِ، وَالجُمْلَةُ الفِعْلِيَّةُ **نَعْتٌ لِعَادِلٍ**.

المَعْنَى: نَاصِرٌ لِأَعْلَامِ الرَّشَادِ سَابِقٌ جِدًّا إِلَى نِهَايَاتِ الجُودِ وَالكَمَالِ، سَلَّ سَيْفَهُ الهِنْدِيَّ المُجَاوِزَ عَلَى الظَّلَمَةِ وَالْكُفَّارِ وَالْفُسَّاقِ.

{21}

مُـوتِمِ الأَبْنَـاءِ فِـي الهَيْجَـاءِ عَنْ آبَـائِهِمْ

مُـشْفِقٍ إِشْفَـاقُـهُ المَوْمُـوقُ لِلأَيْتَـامِ تَـامّ

80 **أَيْتَمَهُ** أَيْ جَعَلَهُ يَتِيمًا، **الأَبْنَاءُ** جَمْعُ الاِبْنِ، **الهَيْجَاءُ** بِالقَصْرِ وَالمَدِّ الحَرْبُ، **الآبَاءُ** جَمْعُ الأَبِ، **الإِشْفَاقُ** العَطْفُ وَالرَّحْمَةُ، **المِقَةُ** المَحَبَّةُ، **الأَيْتَامُ** جَمْعُ يَتِيمٍ وَمِنَ الأُنَاسِ مَنْ لَا يَكُونُ لَهُ أَبٌ وَمِنَ الأَنْعَامِ مَنْ لَا يَبْقَى لَهُ الأُمُّ.

قَوْلُهُ **فِي** وَ**عَنْ** صِلَتَانِ لِ**مُوتِمٍ**، وَ**إِشْفَاقُهُ** مُبْتَدَأٌ، وَ**المَوْمُوقُ** نَعْتٌ لَهُ، وَ**تَامّ** خَبَرُهُ، وَ**لِلأَيْتَامِ** صِلَتُهُ.

المَعْنَى: جَاعِلُ الأَبْنَاءِ يَتَامَى فِي الْحَرْبِ مِنْ آبَائِهِمْ، رَحِيمٌ عَطْفُهُ المَحْبُوبُ لِمَنْ لَا يَكُونُ لَهُ أَبٌ تَامٌّ شَامِلٌ لِجَمِيعِهِمْ.

{22}

صَـامَ لِلْمَعْبُـودِ عَنْ لَـذَّاتِهِ لَكِنَّـهُ

لَيْـسَ عَنْ قَتْـلِ الأَعَـادِي مِخْذَمَ الصَّمْصَامِ صَامْ

الصَّوْمُ الإِمْسَاكُ عَنِ الطَّعَامِ مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ إِلَى آخِرِهِ بِالنِّيَّةِ، **المَعْبُودُ** هُوَ الَّذِي يُذَلُّ وَيُخْضَعُ لِذاتِهِ أَيْ مُسْتَحِقٌّ[٣٨]، **اللَّذَّاتُ** جَمْعُ اللَّذَّةِ وَهِيَ ضِدُّ الْأَلَمِ، **لَيْسَ** كَلِمَةُ النَّفْيِ، **الأَعَادِي** جَمْعُ الأَعْدَاءِ وَهِوَ جَمْعُ العَدُوِّ، **المِخْذَمُ** السَّيْفُ القَاطِعُ مِنْ "خَذَمْتُهُ" أَيْ قَطَعْتُهُ، **الصَّمْصَامُ** السَّيْفُ الصَّارِمُ الَّذِي لَا يَنْثَنِي.

قَوْلُهُ **عَنْ قَتْلِ** صِلَةُ **صَامْ**، وَ**مِخْذَمَ** مَفْعُولُهُ وَالجُمْلَةُ المَنْفِيَّةُ مَعَ الاِسْمِ وَالْخَبَرِ فِي مَحَلِّ الرَّفْعِ خَبَرُ **لَكِنَّ** وَإِضَافَةُ **المِخْذَمَ** إِلَى **الصَّمْصَامِ** مِنْ إِضَافَةِ العَامِّ إِلَى الخَاصِّ.

المَعْنَى: أَمْسَكَ عَنِ الرَّاحَاتِ وَالنِّعْمَاتِ وَاللَّذَّاتِ الَّذِي اِسْتَحَقَّ أَنْ يُعْبَدَ، لَكِنَّهُ لَيْسَ أَمْسَكَ سَيْفَهُ القَاطِعَ مِنَ السُّيُوفِ الصَّارِمَةِ الَّتِي لَا تَنْثَنِي عَنْ قَتْلِ الْأَعَادِي وَالْكَفَرَةِ، لِأَنَّهُ يُجَاهِدُ فِي اللهِ حَقَّ جِهَادِهِ.

{23}

ضَيْغَـمٍ مِنْ دَأْبِـهِ إِرْغَـامُ ضِرْغَـامِ الشَّـرَى

بَاسِـلٍ حِمْسٍ إِلَـى ضَرْبِ الطُّلَـى وَالهَامِ هَـامْ

الضَّيْغَمُ وَ**الضِّرْغَامُ** الأَسَدُ، **الدَّأْبُ** العَادَةُ، **الإِرْغَامُ** الإِلْصَاقُ بِالتُّرَابِ، **الشَّرَى** الأَيْكُ، **البَاسِلُ** وَ**الحِمْسُ** الشُّجَاعُ الشَّدِيدُ الصُّلْبُ فِي الدِّينِ وَالقِتَالِ، **الطُّلَى** جَمْعُ الطُّلْيَةِ وَهِي مُقَدَّمُ العُنُقِ، **الهَامُ** جَمْعُ الهَامَةِ وَهِيَ مَفْرَقُ الرَّأْسِ، **هَامَ** القَوْمُ هِيَامًا إِذا عَطَشُوا أَشَدَّ العَطَشِ.

قَوْلُهُ **إِرْغَامُ** فَاعِلٌ **مِنْ دَأْبِهِ** أَوْ مُبْتَدَأٌ، هُوَ خَبَرُهُ، وَالجُمْلَةُ نَعْتٌ لِ**ضَيْغَمٍ** وَ**إِلَى ضَرْبِ** صِلَةُ **هَامْ**.

المَعْنَى: أَسَدٌ مِنْ عَادَتِهِ أَنْ يُلْصِقَ بِالتُّرَابِ أُسُودًا أَقَمْنَ واعْتَكَفْنَ فِي الأَيْكِ، شُجَاعٌ شَدِيدٌ فِي الدِّينِ وَالقِتَالِ عَطِشٌ جِدًّا إِلَى ضَرْبِ مُقَدِّمَاتِ أَعْنَاقِ الشُّجْعَانِ وَرُؤُوسِهِمْ.

{24}

لَـوْ رَآهُ صَـاحِبٌ عَنْ صَنْعَـةِ الكُتَّـابِ تَـابْ

أَوْ عَرَاهُ رُسْتَـمٌ فِـي مَوْضِـعِ الإِرْهَـابِ هَـابْ

الصَّاحِبُ الرَّفِيقُ وَأَرَادَ بِهِ صَاحِبُ بنُ عَبَّادٍ أَوْ صَاحِبُ الدِّيوَانِ، **الصَّنْعَةُ** عَمَلُ الصَّانِعِ وَ**الصِّنَاعَةُ** الحِرْفَةُ، **الكُتَّابُ** جَمْعُ الكَاتِبِ، **التَّوْبَةُ** الرُّجُوعُ مِنَ الذَّنْبِ، يُقَالُ **عَرَاهُ** الشَّيْءُ أَيْ نَزَلَ بِهِ، **رُسْتَمٌ** مِنْ مَشَاهِيرِ الْكُمَاةِ، **الإِرْهَابُ** الإِضَافَةُ الهَيْبَةُ المَخَافَةُ.

قَوْلُهُ **عَنْ صَنْعَةِ** صِلَةُ **تَابْ** وَهُوَ جَوَابُ **لَوْ** وَصَرْفُ **رُسْتَمٌ** إِمَّا لِلضَّرُورَةِ أَوْ لِلتَّنَاسُبِ.

المَعْنَى: لَوْ أَبْصَرَهُ صَاحِبُ بْنُ عَبَّادٍ أَوْ صَاحِبُ دِيوَانٍ لَرَجَعَ عَنْ صَنْعَةِ الْكِتَابَةِ، وَلَوْ نَزَلَ بِهِ رُسْتَمُ فِي مَكَانٍ يُخَوِّفُ النَّاسَ وَيُهَدِّدُهُمْ لَخَافَ مِنْهُ لِمَا رَأَى مِنْ صَلَابَتِهِ وَشَجَاعَتِهِ.

{25}

يَـا عَلِيمًـا عِنْدَهُ العَـلَّامُ ذُو الإِرْشَـادِ شَـادْ

زَاهِـدًا تَقْـوَاهُ فِـي دُنْيَـاهُ لِلزُّهَّـادِ هَـادْ

العَلِيمُ العَلَّامُ مُبَالَغَةُ الْعَالِمِ، **الإِرْشَادُ** ضِدُّ الْإِغْوَاءِ، **الشَّيْدُ** تَجْصِيصُ الْبِنَاءِ وَرَفْعُهُ، **الزَّاهِدُ** عَدِيمُ الرَّغْبَةِ فِي الدُّنْيَا وَالزُّهَّادُ جَمْعُهُ، **التَّقْوَى** الوَرَعُ، **الهُدَى** الإِرْشَادُ وَالدَّلَالَةُ.

قَوْلُهُ **العَلَّامُ** مُبْتَدَأٌ، وَ**ذُو الْإِرْشَادِ** نَعْتٌ لَهُ، وَ**شَادْ** مَعَ فَاعِلِهِ وَمَفْعُولِهِ الْمَحْذُوفِ خَبَرُهُ، وَ**عِنْدَهُ** حَالٌ مِنْ ضَمِيرٍ يَعُودُ إِلَى الْعَلَّامِ، وَ**تَقْوَاهُ** مُبْتَدَأٌ، وَ**فِي دُنْيَاهُ** صِلَتُهُ، وَ**هَادْ** خَبَرُهُ، وَ**لِلزُّهَّادِ** صِلَتُهُ.

المَعْنَى: يَا عَلِيمًا حَاذِقًا فِي الْعِلْمِ رَفَعَ غَايَاتِ الْعُلُومِ، العَالِمُ الْمَاهِرُ صَاحِبُ التَّدْرِيسِ وَالْإِفْهَامِ وَالتَّعَلُّمِ وَالْإِلْهَامِ وَنَصَبَ رَايَاتِ فُهُومِهِ حَالَ كَوْنِهِ حَاضِرًا فِي مَجْلِسِهِ، يَا مُعْرِضًا عَنْ زَخَارِفِ الدُّنْيَا، وَرَعُهُ فِيهَا مُرْشِدٌ لِلَّذِينَ أَعْرَضُوا عَنْهَا.

{26}

يَـا نِظَـامَ المُلْكِ يَـا خَيْـرَ الوَرَى يَـا مَنْ إِذَا

جَـاءَهُ المُسْتَنْجِـدُ المَظْلُـومُ بِالإِنْجَـادِ جَـادْ

النِّظَامُ الخَيْطُ الَّذِي يَنْتَظِمُ بِهِ اللُّؤْلُؤُ، **الوَرَى** الخَلْقُ، **الاِسْتِنْجَادُ** الاِسْتِعَانَةُ، **الإِنْجَادُ** الإِعَانَةُ.

قَوْلُهُ **المَظْلُومُ** نَعْتٌ لِلْمُسْتَنْجِدِ، وَهُوَ **جَاءَهُ** وَ**بِالإِنْجَادِ** صِلَةُ **جَاءَ** وَهُوَ جَوَابُ **إِذَا**، وَالْجُمْلَةُ الشَّرْطِيَّةُ صِلَةُ الْمَوْصُولِ أَعْنِي **مَنْ** وَهُوَ مُنَادًى مُفْرَدٌ مَعْرِفَةٌ.

المَعْنَى: يَا مَنْ يَنْتَظِمُ بِهِ أُمُورُ الْمَمْلَكَةِ، يَا أَفْضَلَ الخَلْقِ فِي عَصْرِهِ، يَا مَنْ إِذا أَتَاهُ المُسْتَعِينُ الَّذِي ظُلِمَ عَلَيْهِ جَادَ عَلَيْهِ بِأَنْ يُعِينَهُ.

{27}

أَصْبَحَـتْ مَنْصُـورَةً رَايَـاتُ دِيـنِ المُصْطَفَـى

مِنْـهُ وَاسْتَـرْدَى جِهَـادًا مَـنْ إِلَـى الإِلْحَـادِ حَـادْ

الاِسْتِرْدَاءُ طَلَبُ الهَلَاكِ، **الجِهَادُ** المُحَارَبَةُ، **الإِلْحَادُ** العُدُولُ عَنِ الشَّيْءِ، يُقَالُ "أَلْحَدَ فِي دِينِ اللهِ" أَيْ جَاوَزَ عَنْهُ وَعَدَلَ، **الحَيْدُ** وَ**الْحَيْدُودَةُ** المَيْلُ وَالْعُدُولُ.

قَوْلُهُ **رَايَاتُ** اِسْمُ أَصْبَحَتْ، وَ**مَنْصُورَةً** خَبَرُهُ، وَ**مِنْهُ** صِلَتُهُ، وَ**جِهَادًا** تَمْيِيزٌ أَوْ مَفْعُولٌ لَهُ، وَ**إِلَى الْإِلْحَادِ** صِلَةُ **حَادْ**، وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ صِلَةُ **مَنْ**، وَهُوَ فَاعِلُ **اِسْتَرْدَى**.

المَعْنَى: صَارَتْ أَعْلَامُ شَرِيعَةِ النَّبِيِّ مَنْصُورَةً مُظَفَّرَةً مِنْهُ وَهَلَكَ مُحَارَبَةً مَنْ مَالَ إِلَى الْعُدُولِ عَنْهُ.

{28}

شَــأْنُهُ إِصْفَــادُ مَـنْ وَالَاهُ مِـنْ آلَائِــهِ

وَاغْتَـدَى شَـايِنُهُ فِي الأَغْلَالِ وَالأَصْفَـادِ فَـادْ

الشَّأْنُ الحَالُ، **الإِصْفَادُ** الإِعْطَاءُ، **المُوَالَاةُ** ضِدُّ المُعَادَاةِ، **الآلَاءُ** جَمْعُ أَلَى بِفَتْحِ الهَمْزَةِ وَكَسْرِهَا وَضَمِّهَا وَهِيَ النِّعْمَةُ، **الإِغْتِدَاءُ** الغَدْوُ، **الشَّانِئُ** المُبْغِضُ، **الأَغْلَالُ** جَمْعُ الغُلِّ وَهُوَ الَّذِي يَجْعَلُ فِي عُنُقِ الأَسِيرِ وَغَيْرِهِ، **الأَصْفَادُ** جَمْعُ صَفَدٍ بِالتَّحْرِيكِ وَهُوَ الوَثَاقُ، **الفَوْدُ** الفَيْدُ المَوْتُ.

قَوْلُهُ **مِنْ آلَائِهِ** صِلَةُ **إِصْفَادُ** وَهُوَ مَصْدَرٌ أُضِيفَ إِلَى **مَنْ**، المَوْصُولُ مَعَ صِلَتِهِ أَعْنِي **وَالَاهُ**، وَ**فَادْ** مَعَ فَاعِلِهِ خَبَرُ **اِغْتَدَى**، وَ**شَايِنُهُ** اِسْمُهُ.

المَعْنَى: حَالُهُ إِعْطَاءُ مَنْ أَحَبَّهُ وَقَدْ غَدَا مُبْغِضُهُ حَيًّا فِي الأَغْلَالِ وَالْقُيُودِ.

{29}

يُرْعِـدُ الأَطْـوَادَ بِالإِيعَـادِ حَتَّـى إِنَّـهُ

لَـوْ رَأَتْـهُ مَا اِعْتَدَتْ مِنْ هَـوْلِ ذِي الإِيعَـادِ عَـادْ

الإِرْعَادُ التَّهْدِيدُ وَالتَّخْوِيفُ، **الأَطْوَادُ** الجِبَالُ، **الوَعْدُ** يُسْتَعْمَلُ فِي الخَيْرِ، **الإِيعَادُ** فِي الشَّرِّ، **الهَوْلُ** التَّخْوِيفُ وَالإِفْزَاعُ، **عَادٌ** قَوْمُ هُودٍ.

قَوْلُهُ **إِنَّهُ** بِالكَسْرِ لِاِبْتِدَاءِ الجُمْلَةِ بَعْدَ **حَتَّى** وَالضَّمِيرُ لِلشَّأْنِ وَ**عَادٌ** فَاعِلُ **رَأَتْهُ** وَتَأْنِيثُهُ بِاعْتِبَارِ القَبِيلَةِ وَ**مِنْ هَوْلِ** صِلَةُ **مَا اِعْتَدَتْ** وَهُوَ جَوَابُ **لَوْ**.

المَعْنَى: يُخَوِّفُ رِجالًا كَالجِبَالِ فِي صَلَابَةِ أَجْسَامِهِمْ وَيُهَدِّدُهُمْ حَتَّى أَنَّهُ الشَّأْنَ لَوْ أَبْصَرَهُ قَبِيلَةُ هُودٍ لَتَرَكُوا الظُّلْمَ مِنْ هَوْلِ صَاحِبِ هَذَا التَّخْوِيفِ أَوْ مِنْ هَذَا التَّخْوِيفِ.

{30}

مِنْـهُ فِـي نَـادِي الأَعَـادِي طَـارِقُ الآجَالِ جَالْ

مَـا لَـهُمْ مُذْ رَاعَـهُمْ مِنْ شِـدَّةِ الأَوْجَـالِ جَـالْ

النَّادِي المَحْفِلُ، **الطُّرُوقُ** الإِتْيَانُ بِاللَّيْلِ، **الآجَالُ** جَمْعُ الأَجَلِ وَهُوَ مُدَّةُ الشَّيْءِ، **الجَوَلَانُ** الحَرَكَةُ السَرِيعَةُ، **الرَّوْعُ** بِالفَتْحِ الفَزَعُ، **الأَوْجَالُ** جَمْعُ الوَجَلِ وَهُوَ الخَوْفُ، **الجَالِي** الكَاشِفُ وَالمُبِينُ.

قَوْلُهُ **طَارِقٌ** مُبْتَدَأٌ، وَ**مِنْهُ** وَ**فِي** صِلَتَانِ **لِجَالٍ** وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ خَبَرُهُ، وَالإِضَافَةُ مِنْ بَابِ إِضَافَةِ الصِّفَةِ إِلَى المَوْصُوفِ، وَ**مَا** بِمَعْنَى لَيْسَ وَبَطَلَ عَمَلُهَا بِتَقْدِيمِ الخَبَرِ أَعْنِي **لَهُمْ** عَلَى الاسْمِ وَهُوَ حَالٌ، وَ**مِنْ شِدَّةٍ** صِلَتُهُ.

المَعْنَى: الآتِي بِاللَّيْلِ مِنْ آجَالِ الأَعْدَاءِ أَسْرَعُ مِنْهُ فِي مَحْفِلِهِمْ وَلَيْسَ كَاشِفٌ يَكْشِفُ مَا بِهِمْ مِنْ شِدَّةِ الأَهْوَالِ مِنْ أَوَّلِ زَمَانِ خَوْفِهِمْ.

{31}

مُقْسِطٌ أَضْحَى وَمِنْهُ مَنْهَلُ الإِنْصَافِ صَافْ

قَاهِرٌ أَمْسَى عَلَى الأَعْدَاءِ بِالإِجْحَافِ حَافْ

المُقْسِطُ العَادِلُ، **المَنْهَلُ** المَوْرِدُ، **الإِنْصَافُ** العَدْلُ، **الصَّافِي** الخَالِصُ، **القَهْرُ** خِلَافُ اللُّطْفِ، **الإِجْحَافُ** النَّقْصُ وَالإِزَالَةُ، تَقُولُ أَجْحَفَ بِهِ أَيْ أَذْهَبَهُ، **الحَيْفُ** الجَوْرُ وَالظُّلْمُ.

قَوْلُهُ **أَضْحَى** مِنْ أَفْعَالِ التَّامَّةِ، وَ**الوَاوُ** لِلْحَالِ، وَ**مَنْهَلُ** مُبْتَدَأٌ، وَ**صَافْ** خَبَرُهُ، وَ**مِنْهُ** صِلَتُهُ، وَ**عَلَى** وَ**البَاءُ** صِلَتَانِ **لِحَافْ** وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ خَبَرُ **أَمْسَى**.

84

المَعْنَى: هُوَ عَادِلٌ دَخَلَ فِي الضُّحَى وَالحَالُ أَنَّ مَوْرِدِ العَدْلِ صَافَ مِنْهُ غَيْرُ مُتَكَدِّرٍ قَاهِرٌ أَمْسَى ظَالِمًا وَجَابِرًا عَلَى أَعْدَائِهِ بِالنُّقْصَانِ وَإِذْهَابِهِمْ عَنْ صَعِيدِ الأَرْضِ.

{32}

سَادَ وَالحُسَّادُ مِنْهُ فِي انْحِطَاطٍ دَائِمٍ

إِنَّ عُلْيَاهُ لَهُمْ كَالزَّعْزَعِ النَّسَّافِ سَافْ

السِّيَادَةُ وَ**السَّيْدُودَةُ** الرِّيَاسَةُ، **الحَسَدُ** أَنْ تَتَمَنَّى زَوَالَ نِعْمَةِ المَحْسُودِ إِلَيْكَ، **الانْحِطَاطُ** ضِدُّ الارْتِفَاعِ وَالتَّفَوُّقِ، **العُلْيَا** مَكَانٌ مُشْرِفٌ مِنَ الرِّفْعَةِ وَالشَّرَفِ، وَ**الزَّعْزَعُ** الرِيحُ الَّتِي تُحَرِّكُ الأَشْيَاءَ، **النَّسْفُ** القَلَعُ، **سَفَتِ** الرِّيحُ التُّرَابَ سَفْيًا أَيْ ذَرَتْهُ.

قَوْلُهُ وَ**الحُسَّادُ** وَ**الوَاوُ** لِلْحَالِ وَهُوَ مُبْتَدَأٌ، وَ**فِي انْحِطَاطٍ** خَبَرُهُ، وَ**مِنْهُ** صِلَتُهُ، وَ**عُلْيَاهُ** اِسْمُ **إِنَّ** وَ**سَافْ** خَبَرُهُ، وَ**لَهُمْ** وَ**كَالزَّعْزَعِ** صِلَتَانِ **لَهُ** وَقَصْرُ **عُلْيَاهُ لِلْضَّرُورَةِ**.

المَعْنَى: عَلَا النَّاسَ وَالحَالُ أَنَّ الَّذِي تَمَنَّوْا زَوَالَ نِعْمَةٍ فِي انْخِفَاضٍ مُقِيمٍ دَائِمٍ مِنْهُ إِنَّ رُتْبَةَ عُلُوِّهِ وَشَرَفِهِ مَزِيَّةٌ لَهُمْ مِثْلُ الرِّيحِ المُحَرِّكَةِ لِلْأَشْيَاءِ القَالِعَةِ إِيَّاهَا.

{33}

لَـمْ يَـزَلْ يَقْضِـي لِعَـافٍ زَارَهُ أَوْطَـارَهُ

آثَـرَ التَّقْدِيـمَ وَالتَّأْخِيـرَ فِي الإِسْعَـافِ عَـافْ

القَضَاءُ الحُكْمُ وَالأَدَاءُ، **العَفْوُ** الإِتْيَانُ لِأَجَلِ الإِحْسَانِ، **الأَوْطَارُ** الحَاجَاتُ، **الإِيثَارُ** الاِخْتِيَارُ، **الإِسْعَافُ** قَضَاءُ الحَاجَةِ، **العِيَافَةُ** الكَرَاهَةُ.

قَوْلُهُ **لِعَافٍ** صِلَةُ **يَقْضِي**، وَ**أَوْطَارَهُ** مَفْعُولُهُ، وَالجُمْلَةُ خَبَرُ **لَمْ يَزَلْ**، وَ**فِي الإِسْعَافِ** صِلَةُ **التَّأْخِيرِ**، وَهُوَ مَفْعُولُ **عَافْ**.

المَعْنَى: لَمْ يَزَلْ يُؤَدِّي حَاجَاتِ آتٍ أَتَاهُ لِطَلَبِ الإِحْسَانِ لِأَنَّهُ اِخْتَارَ التَّقْدِيمَ فِي قَضَاءِ الحَاجَةِ وَكَرِهَ التَّأْخِيرَ فِيهِ.

{34}

سُحْبُ أَقْطَارِ السَّمَـاءِ لَوْ لَمْ تَكُفْ مَا ضَرَّ إِذْ

لِلْوَرَى تَوْكَافُ غَـادِي كَفِّـهِ الوَكَّـافُ كَـافْ

السُحْبُ جَمْعُ السَّحَابَةِ وَهِيَ الغَيْمُ، **الأَقْطَارُ** الجَوَانِبُ وَالنَّوَاحِي، **الوَكْفُ** وَ**التَّوْكَافُ** القَطْرُ، **الضُرُّ** خِلَافُ النَّفْعِ، **الغَادِي** السَّحَابَةُ الَّتِي تَأْتِيكَ صَبَاحًا، **الكَافِي** اِسْمُ فَاعِلٍ مِنَ الْكِفَايَةِ.

قَوْلُهُ **سُحْبُ** مُبْتَدَأٌ مُضَافٌ إِلَى **أَقْطَارِ السَّمَاءِ** وَهِيَ مُؤَنَّثَةٌ مَمْدُودَةٌ قَصْرُهَا لِلضَّرُورَةِ، وَ**مَا ضَرَّ** جَوَابُ **لَوْ** وَفَاعِلُهُ ضَمِيرٌ يَعُودُ إِلَى عَدَمٍ، **الوَكَفُ** الدَّالُّ عَلَيْهِ، **لَوْ لَمْ يَكُفْ** وَالجُمْلَةُ الشَّرْطِيَّةُ خَبَرُهُ، وَ**لِلْوَرَى** صِلَةُ **كَافْ** وَهُوَ خَبَرُ المُبْتَدَأِ أَعْنِي **تَوْكَافُ** وَالجُمْلَةُ مَجْرُورَةُ المَحَلِّ بِإِضَافَةِ **إِذْ** إِلَيْهَا.

المَعْنَى سَحَابَاتُ نَوَاحِي الفَلَكِ لَوْ لَمْ يَقْطُرْ لَمْ يَضُرَّ ذَلِكَ، لِأَنَّ قَطْرَ سَحَابَةِ كَفِّهِ الكَثِيرَةِ الإِمْطَارِ كَافِيَةٌ لِلْوَرَى.

{35}

دُمْ عَلَى رَغْمِ العِدَى وَارْبِحْ بِعَوْدِ الْعِيـدِ فِـي

دَوْلَـةٍ غَرَّاءَ فِيهَـا أَدْوَمُ الأَلْـطَـافِ طَـافْ

رَغِمَ فُلَانٌ رَغْمًا وَرَغْمَةً إِذَا لَمْ يَقْدِرْ عَلَى الانْتِصَافِ، وَمِنْهُ الحَدِيثُ بِأَبِي الدَّرْدَاءِ (رَضِيَ اللّٰه عَنْهُ) "رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ" أيْ ذَلَّ، **العَوْدُ** الرُّجُوعُ، **العِيدُ** مَا اِعْتَادَ لَكَ مِنْ هَمٍّ وَغَيْرِهِ، **الدَّوْلَةُ** السَّعَادَةُ، **الغَرَّاءُ** تَأْنِيثُ الأَغَرِّ وَهُوَ الأَبْيَضُ وَالشَّرِيفُ، **الأَلْطَافُ** جَمْعُ اللُّطْفِ.

قَوْلُهُ **غَرَّاءَ** نَعْتٌ **لِدَوْلَةٍ**، وَ**أَدْوَمُ** مَبْتَدَأٌ، وَ**فِيهَا** صِلَةُ **طَافْ** وَهُوَ مَعَ فَاعِلِهِ خَبَرُهُ، وَالجُمْلَةُ نَعْتٌ ثَانٍ **لِدَوْلَةٍ** وَهِيَ صِلَةُ **عَوْدٍ** أَوْ حَالٌ مِنَ **العِيدِ**.

المَعْنَى: أَقِمْ عَلَى صَيْرُورَةِ الْأَعْدَاءِ ذَلِيلَةً مُلْصِقَةَ الْأُنُوفِ بِالتُّرَابِ وَارْبِحْ بِأَنْ يَرْجِعَ إِلَيْكَ مَا اِعْتَادَ لَكَ مِنَ السُّرُورِ وَالحُضُورِ فِي سَعَادَةٍ أَخْلَدُ الأَلْطَافِ وَالإِرْفَاقِ دَارَ فِيهَا.

هَذَا مَا وَصَلَ إِلَيْهِ ذِهْنِي القَاصِرُ وَفهمِي الْفَاتِرُ وَسَاعَدَ عَلَيْهِ الوَقْتُ المُتَضيِّقُ وَسَمَحَ بِه الْخَاطِرُ الْمُتَفَرِّقُ. وَأَرْجُو مِمَّنْ طَالَعَهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنِّي هَفَوَاتِ الْكَلَامِ وَيَسْتُرَ عَلَى زَلَّاتِ الأَقْدَامِ، أَلْتَمِسُ مَنْ نَظَرَ فِيهِ أَنْ يَدْعُوَ لِي بِالخَيْرِ وَالصَّلَاحِ وَلِوَالِدَيّ بِالرَّحْمَةِ وَالْفَلَاحِ. وَالحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، تَمَّتْ.

Kaynakça

el-Bağdâdî, İ.P. (1955). *Hediyetu'l-'Ârifîn*, (c. I, s. 80) Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî.

Çelebi, K. (1941). *Keşfu'z-zunûn*, (c.2., s.1340) İstanbul: Maarif Matbaası.

Devletşah, (2011). *Şair Tezkireleri*, (Necati Lugal, Çev.), (Haziran, s.60) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Derviş Muhammed b. Hâc Velî b. Hac Resûl Tarsûsî Bezârî Hanefî Kâdirî, *Şerhu kasîdeti't-Tantarâniyye*, (Kamerî 12. Asır, s. b/175-b/191, demirbaş: 8872/10) Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî.

Durmuş, İ. (2010). "et-Tantarâniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (XXXIX, s. 576-577) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ebû'l-Alâ' Muhammed b. Ahmed el-Bihişti el-Esferâyînî, *Şerhu'l-kasîdeti't-Tantarâniyye*, (Yer numarası: 06 Mil Yz A 1324, Milli kütüphane Yazmalar koleksiyonu) Ankara: Milli Kütüphane.

Elmalı, H. (2001). "Kaside", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (XXIV, s.562-563) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Güleç, İ. (2010). "Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (c.42, sy.42, s.83-111), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

el-Habeşî, A.M. (2004). *Câmi'u'ş-şurûh ve'l-havâşî (Mu'cemu'ş-şâmil li-esmâi'l-kutubi'l-meşrûha fi't-turâsi'l-İslâmî ve beyâni şurûhihi)*, (c. II, s.1366-1367) Abu Dabi: Mecma'u'l-buhûs ve'd-dirâsât.

Karataş, A. (2017). "Müderris-Müftü Mehmed Kemâleddin Harputî'nin Kasîde-i Tantarâniyye Şerhi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Aralık, sy.12, c. 6, s.49-96) Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Kehhâle, Ö.R. (1993). *Mu'cemu'l-muellifîn*, (c. I, s.169) Beyrut: Muessesetu'r-risâle.

el-Kerbelâî, N. b. R. el-Hüseynî, *Şerhu'l-Kasîdeti't-Tantarâniyye*, (Yer Numarası: 45 Hk 8433/1, Manisa İl Halk Kütüphanesi), vr. 26/b-29/b.

Tarlan, A. N. (1937). *Metinler Şerhi'ne Dair*, İstanbul: Sühulet Basım Evi, https://yadi.sk/i/6hh5Lt5EksPIjA (Çevirimiçi: 11.12.2019).

ez-Ziriklî, H. (2002). *el-A'lâm*, (bs. 15., c. I, s.150) Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn.

http://islamport.com/w/amm/Web/1306/947.htm (Çevirimiçi: 13.09.2019).

http://sh.lib.eshia.ir/44934/2/1245 (Çevirimiçi: 13.09.2019).

https://ia801309.us.archive.org/view_archive.php?archive=/9/items/M-tymoriyah SHER/191.zip (Çevirimiçi: 13.09.2019).

[*] Bu çalışmada neşre konu olan metin, Türkiye Yazma Eserler Kurum Başkanlığı'ndan verilen Manisa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunun 45 Hk 8433/1 demirbaş numaralı (Varak No: 29-32) dijital görselinden alınmıştır.

[1] Hüseyin Elmalı, "Kaside", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXIV, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.562.

[2] İsmail Durmuş, "et-Tantarâniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXXIX, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.577; Ahmet Karataş, "Müderris-Müftü Mehmed Kemâleddin Harputî'nin Kasîde-i Tantarâniyye Şerhi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VI, sy.12, Rize, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Aralık 2017, s.51.

[3] Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, c.II., İstanbul, Maarif Matbaası, 1941, s.1340; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-'Ârifîn*, c. I, Beyrut, Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, 1955, s. 80; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, c. I, Beyrut, Muessesetu'r-risâle, 1993, s.169.; Hayreddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, c. I, Beyrut, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, bs. 15., 2002, s.150.

[4] Devletşah, *Şair Tezkireleri*, (Çev. Necati Lugal), İstanbul, Pinhan Yayıncılık, Haziran 2011, s.60.

[5] Çelebi, *a.g.e.*, c. 2., s.1341.

[6] Karataş, *a.g.m.*, s.52.

[7] Durmuş, *a.g.m.*, s.577;

[8] Ni'metullah b. Rûhullah el-Hüseynî el-Kerbelâî, *Şerhu'l-Kasîdeti't-Tantarâniyye*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Yer Numarası: 45 Hk 8433/1, vr. 28/b, str:15.

[9] el-Kerbelâî, *a.g.e.*, vr. 28/b, str:21.

[10] Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u'ş-şurûh ve'l-havâşî (Mu'cemu'ş-şâmil li-esmâi'l-kutubi'l-meşrûha fi't-turâsi'l-İslâmî ve beyâni şurûhihi)*, c. II, Abu Dabi, Mecma'u'l-buhûs ve'd-dirâsât, 2004, s.1366-1367.

[11] Muhammed Hâcî Nebî el-Humeydî el-Kevsec, *Şerhu't-Tantarâniyye li Mu'îniddîn et-Tantarânî*, Dâru'l-kutubi'l-kavmiyye, m/191, mikrofilm: 4328, s.2.

[12] https://ia801309.us.archive.org/view_archive.php?archive=/9/items/M-tymoriyah-SHER/191.zip (Çevirimiçi: 13.09.2019)

[13] Çelebi, *a.g.e.*, c.II, s.1341.

[14] Ebû'l-Alâ' Muhammed b. Ahmed el-Bihişti el-Esferâyînî, *Şerhu'l-kasîdeti't-Tantarâniyye*, Yer numarası: 06 Mil Yz A 1324, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Ankara, Milli Kütüphane.

[15] http://islamport.com/w/amm/Web/1306/947.htm (Çevirimiçi: 13.09.2019)

[16] http://sh.lib.eshia.ir/44934/2/1245 (Çevirimiçi: 13.09.2019)

[17] Derviş Muhammed b. Hâc Velî b. Hac Resûl Tarsûsî Bezârî Hanefî Kâdirî, *Şerhu kasîdeti't-Tantarâniyye*, Kamerî 12. Asır, s. b/175-b/191, demirbaş: 8872/10, Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî.

[18] Karataş, *a.g.m.*, s.54.

[19] Karataş, *a.g.m.*, s.56.

[20] Durmuş, *a.g.m.*, s.577.

[21] Adı geçen müellife ait şerh Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 15 Hk 1612/5'te kayıtlıdır.

[22] Milli Kütüphane (Ankara)'de 18 Hk 381/5'te *Şerhu'l-kasîdeti't-Tantarâniyye* adıyla kayıtlıdır.

[23] Müderris-Müftü Mehmed Kemâleddin Harpûtî'nin şerhi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Karataş, "Müderris-Müftü Mehmed Kemâleddin Harputî'nin Kasîde-i Tantarâniyye Şerhi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VI, sy.12, Rize, RTEUIF Yayınları, Aralık 2017, s.49-96.

[24] Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 27 Hk 353/3'te *Kasîde fî Nazîreti'l-Kasîdeti't-Tantarâniyye* adıyla kayıtlıdır.

[25] Kasideye Türkçe yazılan tesdis, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi'nde 21 Hk611/26'da kayıtlıdır.

[26] Bkz: M. Ali Yekta Saraç, ŞeyhülislamKemalpaşazade, İstanbul, Şule Yayınları, 1999.

[27] Durmuş, *a.g.m.*, s.577.

[28] el-Kâsîdetu't-Tantarânîye'nin müellifinin kasidesine yapmış olduğu bu tercüme, Milli Kütüphane (Ankara)'de 06 Hk 2806/4'te *el-Kasîdetu't-Tantarânîye ve Tercemetuhu* adıyla kayıtlıdır.

[29] Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Ak Ze 642/5'te *Terceme-i Şerhi Kasîdeti't-Tantarânîye* adıyla kayıtlıdır.

[30] Türkçe şerh, Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Koleksiyonu'nda Ms.or.oct.2606'da *Terceme-i Şerh-i Kasîde-i Tantarânîye* adıyla kayıtlıdır.

[31] Kitabın Fransuzca adı *Chrestomathie arabe ou exraits de divers écrivains arabes tant en prose qu'en vers avec une traduction française et des notes*'dur (Paris, 3.bs. 1827).

[32] Durmuş, *ag.m.*, s.577.

[33] Gözden geçirilen istinsah nüshaları arasında kayıtlarda mevcûdiyetine rastlanılamayan müellif hatlı nüshayı en doğru biçimde yansıttığını düşündüğümüz istinsah nüshası, Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 45 Hk 8433/1'de kayıtlı olup, nüshanın başlıca hususiyetleri şu şekildedir: 220x145, 195x130mm. ölçülerinde 26b-29b varakları arasında olan eserin her bir sayfasında 27 satır bulunmaktadır ve ta'lik hatla yazılmıştır. Mıklebli, zencirekli, kahverengi meşin ciltlidir. Esas metin kırmızı harekelidir.

[34] el-Kerbelâî, *a.g.e.*, vr. 26/b.

[35] el-Kerbelâî, *a.g.e.*, vr.29/b.

[36] Ali Nihat Tarlan, *Metinler Şerhi'ne Dair*, İstanbul, Sühulet Basım Evi, 1937, s.8-9. https://yadi.sk/i/6hh5Lt5EksPIjA (Çevirimiçi: 11.12.2019).

[37] İsmail Güleç, "Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli? ", İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c.42, sy.42, İstanbul, 2010, s.84.

[38] '**المَعْبُودُ** هُوَ الَّذِي يُذَلُّ وَيُخْضَعُ لَذَّاتِهِ أَيْ مُسْتَحَقٌّ' Bu cümle, İ.B.B Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar Kütüphanesi'nde Bel_Yz_K_1129_08 Demirbaş numarasıyla s.31a-35a'da kayıtlı Ni'metullah b. Ruhullah el-Huseynî el-Kerbelâî'nin *Şerhu Kasîdeti't-Tantarâniyye*'sinin başka bir nüshasından alınarak eklenmiştir.